

Magdalena M. KANIA
magdalena.maria.kania@gmail.com

WIĘZIENIE W GUANTANAMO JAKO PRZYKŁAD BIOPOLITYCZNEGO PARADYGMATU GLOBALNEJ WOJNY Z TERRORYZMEM

ABSTRACT Guantanamo Bay Detention Camp as an Example of Biopolitical Framework of Global War on Terror

The aim of this article is to introduce the problem of indefinite detainees of Guantanamo Bay into the framework of biopolitical interpretation of Global War on Terror (GWOT). From the very first days of GWOT, the George W. Bush administration mobilized all available resources to fight with everyone suspected as a potential terrorist in all areas, including legal area. The intentional consequence of this fight was the elimination of political rights for indefinite detainees. Potentially risky individuals were suspected in the context of normal law – what can be perceived as a visible result of sovereign's decisions and actions – and were transformed into bare lives, figure of *homini sacri*. *Homo sacer* means an individual being excluded from the society and social order; it means the situation of being deprived of personal political rights, where the essence of human existence is diminished to physical aspects exclusively. According to Giorgio Agamben and his concept of biopolitics, the camp per se, is the paradigm of modernity. It is the place of permanent production of bare lives, the materialized place of state of exception, the place of law suspension. In the context of post-9/11, Guantanamo detention camp became the pure exemplification of Agamben's biopolitical camp.

KEYWORDS *Biopolitics, Global War on Terror, Guantanamo Bay Detention Camp, Indefinite Detentions, Giorgio Agamben*

WSTĘP

Biopolityka, czyli polityka zajmująca się życiem w całej jego biologicznej okazałości, jest koncepcją enigmatyczną. Dla jednych brzmi trywialnie (przecież polityka zawsze zajmuje się życiem), a dla innych kontrowersyjnie (na przykład jeśli uznamy, że polityka przynależy do sfery publicznej, odrębnej od życia prywatnego)¹. Od Rudolfa Kjelléna po ruchy ekologiczne i technocentryczne z lat 60. i 70. XX w. wpisywana była w narracje polityczne raczej w marginalnej, uzupełniającej roli, nigdy nie będąc pierwszoplanowym przedmiotem refleksji w naukach o polityce. Przełomem były prace francuskiego postmodernisty Michela Foucault², który termin „biopolityka” wprowadził i zakorzenił w dyskursie politycznym³, przypisując mu właściwości nieuchronności historycznej, faktu politycznego będącego konsekwencją liberalnych przemian społeczno-politycznych. Punktem wyjścia dla filozofa było założenie, że tym, co określa nowoczesność, jest rozciągnięcie władzy politycznej na człowieka jako istotę żywą. Życie definiowane jest nie jako życie przypisane konkretnej jednostce, a jako zespół cech biologicznych określających każde istnienie.

Propozycja Foucault, oznaczająca przeniesienie spojrzenia na władzę z jej jurydyczno-instytucjonalnego modelu na biopolitykę, odbiła się szerokim echem w świecie nauki. Jednym z pierwszych polemistów był włoski filozof Giorgio Agamben. Podzielał on z francuskim filozofem chęć odejścia od dotychczasowego myślenia o władzy, podjął jednak próbę uzupełnienia konceptu poprzez dodanie podstawowego rozróżnienia w określaniu życia (fizyczne a polityczne), leżącego u podstaw zachodniej filozofii politycznej. Tym zabiegiem Agamben próbował łączyć spojrzenie na władzę Michela Foucault i Carla Schmitta⁴. Innymi słowy: naciskał na logiczny związek władzy suwerennej w wersji Schmitta i biopolityki⁵.

Agamben rozwijał teorię „nagiego życia” (*homo sacer*), biopolitycznego wyznacznika nowoczesności w oparciu o teorię suwerena, bazującą na *Teologii politycznej* Schmitta.

¹ T. Lemke, *Biopolitics. An Advanced Introduction*, przeł. E. F. Trump, New York 2011, s. 2.

² Szerzej na ten temat zob. m.in.: M. Foucault, *Historia seksualności*, przeł. B. Banasiak, T. Komendant, K. Matuszewski, Warszawa 1995, *Nowy Sympozjon*; M. Foucault, *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady w Collège de France, 1976*, przeł. M. Kowalska, Warszawa 1998; M. Foucault, *Narodziny biopolityki. Wykłady w Collège de France 1978-1979*, przeł. M. Herer, Warszawa 2011.

³ Przez „dyskurs” można rozumieć *całokształt przekazów znajdujących się w społecznym obiegu*. Wśród dziedzin dyskursu Czyżewski wymienia dyskurs publiczny (wszelkie przekazy dostępne publicznie – dyskursy instytucjonalne, związane z określonymi światami społecznymi, dyskursy środków masowego przekazu), dyskurs polityki (część dyskursu publicznego, która odnosi się do wypowiedzi polityków w zakresie przypisanych im ról w obrębie instytucji politycznych) oraz dyskurs polityczny (część dyskursu publicznego, obejmująca płynące do społeczeństwa przekazy na tematy polityczne ze strony tzw. elit symbolicznych – publicystów, dziennikarzy, pisarzy, naukowców etc.). Szerzej na ten temat zob. *Rytuałny chaos – studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Kraków 1997.

⁴ F. Debrix, A. D. Barder, *Beyond Biopolitics. Theory, Violence, and Horror in World Politics*, Milton Park–New York 2012, s. 32.

⁵ T. Lemke, *Biopolitics...*, s. 53.

Istotą nagiego życia jest wyłączenie go, jako jednostki, z życia politycznego wspólnoty i odarcie z praw i godności w politycznym sensie przypisywanych jednostce. Następuje to w wyniku działania suwerena, który w akcie decyzji o stanie wyjątkowym decyduje jednocześnie o wyłączeniu jednostek z porządku prawnego sytuacji normalnej.

Teoria Agambena powraca w kontekście globalnej wojny z terroryzmem (Global War on Terror, GWOT). Od pierwszych dni po zamachu z 11 września 2001 r. administracja George'a W. Busha⁶ rozpoczęła walkę z podejrzanymi o terroryzm na poziomie prawnym, czego szczytowym punktem była instytucja zatrzymań na czas nieokreślony (*indefinite detentions*). Rozwiązanie to, w normalnej sytuacji uznane za nielegalne, zostało wpisane w kontekst stanu wyjątkowego (*National Emergency*). Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie ewolucji statusu prawnego zatrzymanych w Guantanamo w kontekście kolejnych kroków podejmowanych przez administrację Busha, zmierzających do pozbawiania zatrzymanych praw przysługujących jednostkom i wpisania ich w Agambenowskie ramy biopolitycznego obozu, w którym stan wyjątkowy staje się normą. Celem artykułu jest też wykazanie zależności pomiędzy działaniami amerykańskiej administracji za prezydentury George W. Busha dotyczącymi zatrzymanych w związku z wydarzeniami 11 września 2001 r. i w ramach GWOT a tworzeniem biopolitycznie rozumianego „nagiego życia”, Agambenowskiej figury jednostki sukcesywnie pozbawianej praw politycznych, pozostawianej poza regularnym prawem, w stanie wyjątku.

Część pierwsza artykułu przywołuje koncepcję *homo sacer* oraz instytucji Obozu jako biopolitycznego paradygmatu, wyznaczając tym samym ramy teoretyczne pracy. W części drugiej przeanalizowane zostaną akty prawne⁷ – konwencje międzynarodowe, ustawy, rozporządzenia administracyjne, ale również wyroki Sądu Najwyższego wydane po 11 września 2001 r. oraz bezpośrednio odnoszące się do kwestii statusu zatrzymanych w Guantanamo Bay (klasyfikacja tychże jako jeńców wojennych). Przedmiotem analizy będzie również kwestia konsekwencji, jakie w kontekście teorii Agambena mają konkretne przesunięcia w statusie zatrzymanych. W związku z tym zaprezentowane zostaną dwa nachodzące na siebie i uzupełniające się porządki prawne: z jednej

⁶ Należy zaznaczyć, że określenie „administracja George'a W. Busha” nie zakłada homogenicznego stanowiska całej administracji, a jest użytym na potrzeby artykułu uproszczeniem. W rzeczywistości administracja, jak wynika choćby z dzienników politycznych czy wspomnień, nie zawsze mówiła jednym głosem, często przychylając się ku odmiennym rozwiązaniom politycznym. Szerzej na ten temat zob. M. P. Leffler, *The Foreign Policies of the George W. Bush Administration: Memoirs, History, Legacy*, „Diplomatic History” 2013, vol. 37, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/dh/dht013>.

⁷ Analizowane akty prawne autorka uznaje za przełomowe dla badanego tematu – są to akty prawne, które wzbudziły największe kontrowersje w środowiskach prawniczych i politycznych po 11 września, stanowiące o nadawaniu, utrwalaniu bądź odrzucaniu konkretnego statusu w rozumieniu prawa międzynarodowego (ze względu na specyfikę tematu autorka odwołuje się głównie do Konwencji genewskich). Zgodnie z założeniem zostały wybrane i wykorzystane w głównej mierze akty prawne wydane po 11 września oraz w sposób bezpośredni odnoszące się do statusu prawnego zatrzymanych w Guantanamo Bay, gdyż w ograniczonej pod względem rozmiaru pracy nie sposób przedstawić wszystkie akty, które na gruncie prawa amerykańskiego odnoszą się do prowadzenia wojen i konfliktów. Stąd w tekście pominięte zostały inne akty, które autorka również uznaje za istotne w kontekście GWOT, np. spory wokół Rezolucji Tonkińskiej czy War Powers Resolution.

strony będzie to porządek prawny odnoszący się do stanu wyjątkowego, z drugiej – architektura prawna związana z funkcjonowaniem obozu w Guantanamo. Podążając za logiką Agambena, przedstawioną w części pierwszej, wprowadzona pierwotnie odpowiednimi aktami sytuacja wyjątku stanowi punkt wyjścia do włączenia w nią drugiego reżimu prawnego, odnoszącego się do Guantanamo. Stąd zaprezentowanie tych dwóch porządków jako wzajemnie przeplatających się ma na celu włączenie prawnych aspektów Guantanamo w szerszą narrację biopolityki warunkowanej stanem wyjątkowym.

1. KONCEPCJA NAGIEGO ŻYCIA (*HOMO SACER*) I BIOPOLITYCZNEGO OBOZU W MYŚLI GIORGIO AGAMBENA

Zaczerpnięte od starożytnych Greków rozróżnienie życia na *dzoē*, oznaczającą *zwykłą cechę życia wspólną wszystkim ożywionym bytom (zwierzętom, ludziom, bogom)*, oraz na *bíos*, wskazujący *formę lub sposób życia właściwe jednostce lub grupie*⁸, daje podstawę ukształtowania kluczowego dla myśli Agambena pojęcia – figury *homo sacer*, nagiego życia, życia, *które daje się zabić i nie daje się poświęcić [...]* [które] *jest włączone w ustrój wyłącznie pod postacią wyłączenia (czyli pod postacią absolutnej możliwości bycia zabitym)*⁹. Rozróżnienie pomiędzy *dzoē* a *bíos* ma tutaj kluczowe znaczenie – chodzi o rozróżnienie pomiędzy życiem naturalnie danym, w wymiarze fizyczno-biologicznym, a polityczną egzystencją¹⁰. *Homo sacer* jest tą figurą, która – w akcie wykluczenia ze wspólnoty – zostaje obdarta ze swej politycznej egzystencji, pozostając niczym więcej niż nagim życiem.

Homo sacer, w dosłownym tłumaczeniu „człowiek święty”, jest przywołaną przez Agambena dość niejednoznaczną figurą prawa rzymskiego, która oznaczała, za Sekstusem Pompeuszem Festusem cytowanym przez Agambena, tego, *kogo lud osądził za przestępstwo; i nie godzi się składać go w ofierze, lecz ten, kto go zabije, nie będzie skazany za zabójstwo*¹¹. Definicja ta jawiła się jako niezrozumiała już dla starożytnych Rzymian, dla których *sacer*, święty, oznaczało podmiot należący do sfery boskiej, a naruszenie jego nietykalności stanowiło zbrodnię. Tu wręcz przeciwnie: nie tylko można naruszyć nietykalność *homo sacer*, ale i go bezkarnie zabić. Użycie słowa „święty” w tym kontekście jest wyjątkiem, prawdopodobnie pozostałością przedrzymskich prastarych religii (widoczne jest podobieństwo do religii semickich), w których „świętość” nie miała korrelatu boskiego, ale wymiar tabu. Wpisanie w tabu powodowało, że „święty” był jednocześnie poświęcony i przeklęty¹². Ta dwoistość ujęcia świętości tworzy „ambiwalencję

⁸ G. Agamben, *Homo sacer. Suwerenna władza i nagi życie*, przeł. M. Salwa, Warszawa 2008, s. 9.

⁹ Tamże, s. 19.

¹⁰ T. Lemke, *Biopolitics...*, s. 54.

¹¹ G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 101.

¹² W. Warde Fowler, *The Original Meaning of the Word Sacer*, „The Journal of Roman Studies” 1911, vol. 1, s. 58-59, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/295848>.

sacrum”, możliwą do interpretacji jedynie przez pryzmat tabu, które podporządkowane regułom świętości, jednocześnie zakotwiczone było – w świecie semickim – w regułach nieczystości¹³. Tabu oznaczało wyłączenie ze sfery *profanum* bez rytualnie nadanych odniesień (włączenia) do sfery boskiej¹⁴. *Homo sacer* tworzy zatem relację podwójnego wyłączenia – jest włączony zarówno do świata *sacrum*, jak i *profanum* tylko przez wyłączenie z obu. Wyłączenie to stanowi rodzaj zawieszenia, jego istnienie (biologiczne) nie jest bowiem całościowo negowane. Negowana jest natomiast przynależność do wspólnoty (istnienie polityczne). Agamben rozumiał *homo sacer* Festusa bardzo szeroko – jako ogólne stwierdzenie odnoszące się do życia, które można unicestwić, ale nie poświęcić w całej jego relacji do suwerenności, która poprzez zawieszenie prawa (stan wyjątkowy) może to życie odbierać¹⁵.

Wpisując starożytną figurę w ramy nowoczesności, Agamben stwierdzał, że *homo sacer* jest dziś nieuniknioną konsekwencją rozwoju biopolityki. Biopolitykę charakteryzuje bowiem proces, w wyniku którego przestrzeń nagiego życia, pierwotnie stanowiąca margines ustroju, zbiega się z przestrzenią polityczną. Proces ten oparty jest na zaczerpniętym przez Agambena od Schmitta „wyjątku”. Biopolityczność to sytuacja, w której wyjątek staje się powszechnie obowiązującą regułą, a wyłączenie i włączenie (ze społeczeństwa, z porządku prawnego sytuacji nie-wyjątku, czyli sytuacji normalnej) stają przed faktem niedającej się wyeliminować nierozróżnialności. Nagie życie wyłączone jest z ustroju przez stan wyjątkowy, który traci swoją wyrazistość w porządku zawieszenia¹⁶.

Agamben odnosił się do myśli Schmitta (*suverenem jest ten, kto decyduje o stanie wyjątkowym*¹⁷), definiując stan wyjątkowy *nie jako specjalny rodzaj prawa (jak prawo wojny), a raczej rozumiany w zakresie zawieszenia jurydycznego porządku samego w sobie*¹⁸. Zawieszenie to jest decyzją suwerena, który działa jednocześnie w graniach prawa i poza jego obrębem (co stanowi paradoks suwerenności – prawo nadaje suwerenowi możliwość decydowania o zawieszeniu prawa). To zaś – decyzja – było dla Schmitta tym elementem, który stanowi esencję suwerenności. Nie tyle monopol na karanie i rządzenie, ile monopol decyzji wyznacza suwerena. Decyzją ostateczną jest zawsze stan wyjątkowy. Nie może on zatem funkcjonować bez uprzedniego normalnego porządku, porządku norm (prawnych), przestrzeni normalnych ludzkich relacji. Normalna sytuacja – a o tym, co jest normalną sytuacją, decyduje suweren – sankcjonuje porządek prawny. Wyjątek jest zawieszeniem – nie wyłączeniem, nie wykluczeniem, a właśnie zawieszeniem – reguł normalnego porządku, co jednocześnie utwierdza „normalność”

¹³ W. R. Smith, *Lectures on the Religion of the Semites*, London 1984, s. 152-153.

¹⁴ W. Warde Fowler, *The Original Meaning...*, s. 62.

¹⁵ M. Lowrie, *Sovereignty before the Law: Agamben and the Roman Republic*, „Law & Humanities” 2007, vol. 1, nr 1, s. 37.

¹⁶ G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 20.

¹⁷ C. Schmitt, *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, przeł. G. Schwab, Chicago 2005, s. 5.

¹⁸ G. Agamben, *State of Exception*, przeł. J. Attell, Chicago 2005, s. 4.

tychże. Wyjątek jest bardziej interesujący niż normalna sytuacja, normalność o niczym nie świadczy, wyjątek świadczy o wszystkim; reguła istnieje tylko dzięki wyjątkom¹⁹. Suwerenny wyjątek stanowi założenie istnienia prawnego odniesienia pod postacią zawieszenia tegoż²⁰. To, co charakteryzuje wyjątek, to zasadniczo nieograniczona władza. Państwo nadal zostaje, zawieszone zostaje jedynie prawo. Nie wynika z tego jednak, że wyjątek charakteryzuje brak jakiegokolwiek porządku, chaos, anarchia. Przeciwnie, ma on własny porządek, który przetrwał, tyle że w innej treści niż porządek sytuacji normalnej²¹. Wyjątek pojawia się w swojej absolutnej formie jedynie wtórnie wobec sytuacji normalnej. Każda generalna norma wymaga normalnych, codziennych ram, co do których się odnosi i które reguluje – nie istnienie żadna norma odnosząca się do chaosu²². Włączenie do sytuacji normalnej następuje jedynie w formie wyłączenia – choć egzystują obok jednostek sytuacji normalnej, jednostki zawieszone do niej nie należą.

Tym obiektem włączonym przez wyłączenie będzie biopolityczne ciało, dla którego włączenie w polityczne społeczeństwo będzie możliwe tylko przez jednoczesne wyłączenie go – biopolityczne ciało staje się ludzkim życiem, któremu odmawia się pełnego prawnego statusu²³, życiem wyjętym spod jurysdykcji *ius civile*. W tym przejawia się istota władzy suwerennej – suweren *nie decyduje o tym, co jest zgodne z prawem, a co nie, lecz o pierwotnym wpisaniu istoty żyjącej w sferę prawa*²⁴, dla suwerena wszyscy ludzie są potencjalnymi *homines sacri*. Wyjątek jest relacją wygnania, nie tyle pozostawia w sporadycznych sytuacjach ludzkie życie poza prawem, ile w zasadzie porzuca je, wystawia na ryzyko pozostawania na progu, na którym to progu miesza się życie i prawo, wewnętrzne i zewnętrzne²⁵. *Homo sacer*, którego można bezkarnie zabić, któremu, mimo że zawiera w sobie życie, odmawia się ochrony prawnej.

Dzisiejsza wojna z „niezlokalizowanym terrorem” jest pojawianiem się mniej lub bardziej niewidzialnych więzień – *więzień, które z pewnością gdzieś istnieją, mimo że ich dokładna lokalizacja i mieszkańcy są nieznani*²⁶. Więzienia te są zamieszkiwane przez *homines sacri*. Dla Agambena miejscem, w którym realizuje się *absolutna conditio inhumana*²⁷, miejscem stanowiącym symbol utrwalenia granicy między *dzoē* a *bios*, miejscem, gdzie stan wyjątkowy staje się regułą, był obóz. Interpretacja obozów jako podstawowego paradygmatu wyznaczającego nowoczesność jest punktem najbardziej kontrowersyjnym i wzbudzającym najsilniejsze fale krytyki wobec filozofa. Aby jednak dokładnie zrozumieć zasadność użycia pojęcia obozu do próby opisu miejsca, w którym stan wyjątkowy staje się regułą, w którym nagie życie jest eksponowane jak nigdy

¹⁹ C. Schmitt, *Political Theology*..., s. 15.

²⁰ G. Agamben, *Homo sacer*..., s. 34.

²¹ C. Schmitt, *Political Theology*..., s. 12.

²² Tamże, s. 13.

²³ T. Lemke, *Biopolitics*..., s. 54.

²⁴ G. Agamben, *Homo sacer*..., s. 42.

²⁵ Tamże, s. 46-47.

²⁶ Tamże, s. 391.

²⁷ G. Agamben, *Homo sacer*..., s. 227.

wcześniej, należy przyjąć Agambenowską perspektywę epistemologiczną: odrzucając spojrzenie na obóz jako fakt historyczny, nie wyprowadzamy definicji tegoż wtórnie ze zdarzeń, do których w nim doszło, ale patrzymy na obóz jako na swoisty *nomos* politycznej przestrzeni²⁸, przestrzeni wyjątku. Prowadzi to w prostej linii do dyslokacji obozu, który nie jest utożsamiany z jednostką terytorialną z własną nazwą, gdzie po prostu nie obowiązuje normalny porządek prawny, ale jest przestrzenią wyjętą z porządku, włączoną do porządku prawnego tylko w formie wyłączenia. To przestrzeń, która nie rodzi się ze zwyczajnego prawa, ale ze stanu wyjątkowego, o którym decyduje wyłącznie suweren, będący w mocy rozciągnąć na całą ludność cywilną stan wyjątkowy związany z wojną.

Co więcej, jak zauważał Agamben, suweren nie ogranicza się w tym przypadku jedynie do decydowania o wyjątku na podstawie rozpoznania zaistniałej sytuacji (jaką jest zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego), ale stwarza faktyczną sytuację jako konsekwencję decyzji o wyjątku²⁹. Wyjątek staje się faktem, to, co byłoby uznane w normalnym porządku prawnym za odstępstwo od normy, staje się w obozie zasadą codzienności; co więcej, jest w pewien sposób usprawiedliwione przez wzgląd na pozostawanie w obrębie wyjątku. Życie ludzkie usytuowane w obozowej przestrzeni wyjątku nie podlega zatem prawom stanu normalnego. Jest obdartym z polityczności nagim życiem, jeśli zestawić je z życiem jednostki pozostającej w sytuacji normalnej, cieszącej się przynależnością do wspólnoty i pełnym uznaniem statusu prawnego. Nagie życie w obozie nie jest i nie może być chronione prawnie, jedyne prawo, które się do niego odnosi, to prawo stanu wyjątkowego. Stan wyjątkowy zaś, który u Agambena pojawił się jako nowy prawno-polityczny koncept, opisuje jurydyczną ziemię niczyją³⁰, gdzie pozbawienie ludzi własnym praw i prerogatyw sprawiło, że żaden czyn popełniony w stosunku do nich nie wyglądał na przestępstwo, wszystko stało się możliwe³¹. Obóz jest sposobem separowania od siebie grup żyjących w jednej populacji, a jeśli taka separacja zostaje wpisana w mechanizmy władzy państwowej, jest to rasizm, który ulega biopolityzacji³². Obóz powinien być rozumiany jako każde miejsce, w którym materializuje się stan wyjątkowy. Obozu Agambena można użyć jako matrycy za każdym razem, gdy mowa o strukturze, w której nagle życie i norma są nierozróżnialne, a wyjątek staje się regułą. Stąd Agamben za obóz uważał na przykład stadion w Bari, na którym włoska policja w 1991 r. grupowała nielegalnych emigrantów³³.

Konkludując swoje rozważania na temat obozu jako biopolitycznego paradygmatu nowoczesności, Agamben stawiał trzy zasadnicze tezy:

²⁸ Tamże, s. 227.

²⁹ Tamże, s. 232.

³⁰ A. Swiffen, *Giorgio Agamben. Thought between two revolutions*, [w:] *After Sovereignty. On the Question of Political Beginnings*, red. C. Barbour, G. Pavlich, Abingdon–New York 2010, s. 168.

³¹ G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 234.

³² R. Ek, *Giorgio Agamben and the Spatialities of the Camp: An Introduction*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2006, vol. 88, nr 4, s. 369, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00228.x>.

³³ Tamże, s. 238.

- 1) *Pierwotną relacją polityczną jest wyrzucenie [bando] (stan wyjątkowy jako sfery nierozróżnialności między tym, co zewnętrzne, i tym, co wewnętrzne, wyłączeniem i włączeniem).*
- 2) *Podstawowym osiągnięciem suwerennej władzy jest wytworzenie nagiego życia jako pierwotnego elementu politycznego i jako progu artykułującego opozycję natura – kultura, dzoë – bios.*
- 3) *Obóz, a nie państwo, jest dziś biopolitycznym paradygmatem Zachodu*³⁴.

W kolejnej części artykułu poszukiwana będzie odpowiedź na pytanie, czy podstawy prawne i funkcjonowanie amerykańskiego więzienia w Guantanamo uzasadniają traktowanie go jako przestrzeni, w której permanentnie obowiązuje stan wyjątkowy, normalny porządek prawny został decyzją suwerena zawieszony i wyjątek staje się regułą, a odarci z politycznych przywilejów więźniowie – nagim konstruktem życia, *hominis sacri*.

2. EWOLUCJA STATUSU PRAWNEGO I KWESTIE POLITYCZNE ZWIĄZANE Z ZATRZYMANYMI NA CZAS NIEOKREŚLONY W GUANTANAMO

2.1. Pierwsze reakcje Kongresu oraz administracji amerykańskiej po wydarzeniach 11 września 2001 r.

Koncepcja obozu Agambena jako materialnej przestrzeni biopolityki, sfery nierozróżnialności między ciałem a polityką powraca, wpisana w ramy współczesności, w postaci „biopolitycznego eksperymentu Guantanamo”, amerykańskiego więzienia na Kubie³⁵. Stanowiący archetypiczną przestrzeń wyjątku biopolityczny eksperyment jawi się jako przestrzeń „zawieszenia normy”, przestrzeń nieodróżnialności między porządkiem a nieporządkiem, w której suwerenna władza decyduje o granicy między życiem a śmiercią. Poprzez implikację tego rozgraniczenia władza definiuje porządek świata, który istnieje na zewnątrz obozu. W tym kontekście zatrzymani w Guantanamo stają się produktami geografii wykluczenia, którymi rządzi się logika retoryki wojny z terroryzmem³⁶.

14 września 2001 r., trzy dni po ataku terrorystycznym na Światowe Centrum Handlu (World Trade Center, WTC) w Nowym Jorku George W. Bush, powołując się na konstytucyjne oraz zgodne z prawem amerykańskim uprawnienia, ogłosił stan nadzwyczajny.

³⁴ G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 247.

³⁵ Amerykańska baza wojskowa powstała na Kubie na mocy umowy zawartej między Prezydentem Stanów Zjednoczonych Theodore'em Rooseveltem a Prezydentem Kuby Tomásem Estradą Palmą w 1903 r.; od 1934 r. na mocy amerykańsko-kubańskiego układu Stany Zjednoczone dzierżawią Guantanamo na czas nieokreślony.

³⁶ C. Minca, *The Return of the Camp*, „Progress in Human Geography” 2005, vol. 29, nr 4, s. 405–406, [online] <http://dx.doi.org/10.1191/0309132505ph557xx>.

czajny (*National Emergency*)³⁷. Zgodnie z definicją Departamentu Obrony jest to stan ogłoszony przez Prezydenta lub Kongres dopuszczający określone działania antykryzysowe podejmowane w interesie narodowym³⁸. W tym kontekście *National Emergency* stanowił przesłankę legitymizującą działania rządu, które w imię interesu narodowego konsekwentnie naruszały podstawowe zasady liberalnej jurysprudencji oraz demokracji konstytucyjnej³⁹. Dyskurs polityczny, przepełniony frazesami życia w czasach wyjątku jako wyjątkowego zagrożenia dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, jednocześnie pośrednio legitymizował konieczność istnienia władzy czasów wyjątku. Również 14 września 2001 r. Kongres, podkreślając *nadzwyczajne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych* oraz konieczność obrony społeczeństwa, przyjął ustawę *Authorization for Use of Military Force* (AUMF), zatwierdzającą użycie przez prezydenta *wszystkich niezbędnych i odpowiednich sił przeciw narodom, organizacjom oraz osobom, które uzna on za biorące udział w planowaniu, zatwierdzaniu, popełnianiu lub pomocy w atakach terrorystycznych mających miejsce 11 września 2001 roku*⁴⁰. Ustawa została podpisana przez prezydenta 18 września. Curtis A. Bradley i Jack L. Goldsmith uznali AUMF za przełomową dla dalszych badań GWOT z kilku powodów. Przede wszystkim historycznie, nawet w kontekście tradycyjnych konfliktów militarnych, Kongres nie był skłonny udzielać prezydentowi takiej autoryzacji. Po drugie, akty podejmowane przez egzekutywę w czasie stanu wojny traciłyby swoje domniemanie ważności w przypadku braku autoryzacji przez Kongres i mogłyby tym samym zostać uznane przez Sąd Najwyższy za nieważne. Po trzecie, autoryzacja prowadziła do osłabienia refleksji nad konstytucyjnym problemem podziału kompetencji w czasie wojny między poszczególne władze⁴¹.

7 października 2001 r. wojska amerykańskie wkroczyły do Afganistanu w ramach operacji *Enduring Freedom*. Rozpoczęła się globalna wojna z terroryzmem, wojna, która *może się nigdy nie skończyć*, zgodnie ze słowami wiceprezydenta Richarda Cheney⁴². To chwytliwe retorycznie stwierdzenie pełniło przede wszystkim funkcję symboliczną, warto jednak rozważyć, co oznaczało dla bezpieczeństwa narodowego. Prowadzenie wojny bez określonego możliwego końca wyznaczało przede wszystkim nowe,

³⁷ Proclamation 7463, *Declaration of National Emergency by Reason of Certain Terrorist Attack*, Federal Register: 18 IX 2001, vol. 66, nr 181, Presidential Document.

³⁸ *National Emergency*, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, JP 1-02, s. 167.

³⁹ M. Neocleous, *The Problem with Normality: Taking Exception to „Permanent Emergency”*, „Alternatives: Global, Local, Political” 2006, vol. 31, nr 2, s. 191-192, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/030437540603100204>.

⁴⁰ *Authorization for Use of Military Force*, Public Law 107-40, 115 Stat 224, 18 IX 2001.

⁴¹ Szerzej na temat implikacji postawienia AUMF jako centralnego punktu w badaniach GWOT zob. C. A. Bradley, J. L. Goldsmith, *Congressional Authorization and the War on Terrorism*, „Harvard Law Review” 2004/2005, vol. 118, nr 7, s. 2048-2133.

⁴² B. Woodward, *CLA Told to Do „Whatever Necessary” to Kill Bin Laden*, „Washington Post”, 21 X 2001, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/11/18/AR2007111800655.html>, 3 IV 2015.

legitymizowane ramy stanu permanentnego nadzoru i kontroli, które w nowym, wojennym porządku stały się oczywiste⁴³. Trzeba przy tym zauważyć, że w administracji Busha znalazły się także osoby uznające użycie sił zbrojnych jako elementu polityki zagranicznej za środek ostateczny, wykorzystywany tylko w połączeniu ze środkami gospodarczymi i dyplomatycznymi – takie stanowisko prezentował na przykład Sekretarz Stanu generał Colin Powell⁴⁴.

2.2. Globalna wojna z terroryzmem a prawo wojny w świetle konwencji genewskich

Pytanie, które formułowali politolodzy i prawnicy, dotyczyło osądu terrorystów. Europejska tradycja jurydyczna zwykła traktować akty terrorystyczne jako podlegające prawu karnemu, sądzone przez sądy powszechne (przykład irlandzkiej grupy terrorystycznej IRA oraz niemieckiej Baader-Meinhof)⁴⁵. Również po 11 września 2001 r. tradycja stosowności prawa karnego pozostaje żywa w ramach Unii Europejskiej⁴⁶. Takie właśnie stanowisko dominowało także w amerykańskiej myśli prawniczej do czasów ataków terrorystycznych na WTC. Prawo karne stosowane było jako porządek prawny dla osądzenia m.in. terrorystów związanych z zamachem na WTC w 1993 r., zamachem w Oklahoma City w 1995 r. czy zamachami na ambasadę USA w Kenii i Tanzanii w 1998 r.⁴⁷ W dyskursie społeczno-politycznym terroryści przedstawiani byli raczej jako kryminaliści i mordercy, a nie żołnierze podlegający prawu wojennemu. Były to dwa różne wizerunki⁴⁸. Portretowanie „terrorystów” nie było jednak jednolitym procesem – dyskusje na ten temat toczyły się już dekady przed zamachem z 11 września. Jak pokazują badania przeprowadzone przez Ednę Reid w drugiej

⁴³ S. Skrimshire, *Citizenship after the Death of the Public Sphere*, [w:] *Globalisation, Citizenship and the War on Terror*, red. M. Mullard, B. A. Cole, Cheltenham–Northampton 2007, s. 11, [online] <http://dx.doi.org/10.4337/9781847208811.00014>.

⁴⁴ C. L. Powell, *U.S. Forces: Challenges Ahead*, „Foreign Affairs” 1993, vol. 71, nr 5, s. 32-45, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/20045401>. Rozbieżności te zauważał chociażby Aleksander Smolar, pisząc o realistach (Colin Powell, Condoleezza Rice) oraz wilsonistach (Paul Wolfowitz, Elliot Abrams) w administracji Busha. A. Smolar, *Świat między realizmem a idealizmem*, „Res Publica Nowa” 2004, vol. 3, s. 9. Należy też odróżnić różnice zdań w administracji Busha, która nie prezentowała homogenicznego stanowiska, od jednolitego stanowiska prawnego administracji, podnoszonego przed sądami.

⁴⁵ M. Englerth, *Quo Vadis Guantanamo? Reflections on the U.S. Supreme Court's Boumediene Decision*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2008, vol. 16, nr 4, s. 398-400, [online] <http://dx.doi.org/10.1163/157181708x373243>.

⁴⁶ M. Jimeno-Bulnes, *After September 11th: The Fight Against Terrorism in National and European Law. Substantive and Procedural Rules: Some Examples*, „European Law Journal” 2004, vol. 10, nr 2, s. 235-253, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0386.2004.00214.x>.

⁴⁷ T. Yin, *Ending the War on Terrorism One Terrorist at a Time: A Noncriminal Detention Model for Holding and Releasing Guantanamo Bay Detainees*, „Harvard Journal of Law and Public Policy” 2005, vol. 29, nr 1, s. 152.

⁴⁸ M. J. Aukerman, *War, Crime, or War Crime?: Interrogating the Analogy Between War and Terror*, [w:] *Enemy Combatants, Terrorism, and Armed Conflict Law. A Guide to the Issues*, D. K. Linnan, Westport 2008, s. 149.

połowie XX w., w Stanach Zjednoczonych studia nad terroryzmem przyjmowały różne kierunki. Na zmienność definicji terroryzmu, rodzaj danych używanych do analizy czy selektywność problemów wpływały m.in. działania mediów i kolejnych administracji amerykańskich⁴⁹. Jednakże w kontekście skutków zamachów z 11 września 2001 r. zaczęły pojawiać się głosy, że prawo karne jest zdecydowanie zbyt słabą bronią w wojnie z terroryzmem⁵⁰.

Takie było też stanowisko administracji Busha⁵¹. Sam prezydent w rozkazie wojskowym (Military Order z 13 listopada 2001 r.) *explicite* stwierdził, że oskarżeni sążeni będą za naruszenia prawa wojennego (*to be tried for violations of the laws of war*)⁵². Od tego czasu Baza Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych Guantanamo Bay na Kubie była przygotowywana do przejścia roli obozu dla zatrzymanych⁵³. W styczniu 2002 r. pierwsi zatrzymani trafili do Guantanamo Bay *detention camp*, więzienia ulokowanego na terenie bazy. Jednostkę tę prowadzi wojskowy personel pod zwierzchnictwem prezydenta oraz Departamentu Obrony. Procesy sądowe prowadzone są w oparciu o prawo wojenne, a oficerowie pełnią funkcje przesłuchujących, oskarżycieli, obrońców i sędziów⁵⁴. Więzienie szybko stało się najlepiej rozpoznawalnym symbolem GWOT.

Kontrowersje, które budzi więzienie w Guantanamo, są przede wszystkim związane ze statusem prawnym zatrzymanych w nim osób, podejrzanych o powiązania z grupami terrorystycznymi. W świetle prawa międzynarodowego w sytuacji konfliktu zbrojnego osobom zatrzymanym przez nieprzyjaciela, w myśl art. 4 III konwencji genewskiej, przysługuje status jeńców wojennych (*prisoners of war*, POWs). Artykuł ten definiuje jeńców jako: członków sił zbrojnych strony w konflikcie, członków milicji i oddziałów ochotniczych należących do jednej ze stron, członków regularnych sił zbrojnych, podających się za podległych rządowi lub władzy nieuznawanej przez mocarstwo zajmujące, czy osoby towarzyszące siłom zbrojnym, ale nienależące do nich bezpośrednio⁵⁵. Dodatkowym wzmocnieniem III konwencji genewskiej, odnoszącym się do osób, które znajdują się we władzy strony konfliktu i którym nie przysługuje bardziej korzystne traktowanie w myśl Konwencji lub niniejszego protokołu, jest I Protokół dodatkowy do

⁴⁹ E. O. F. Reid, *Evolution of a Body of Knowledge: An Analysis of Terrorism Research*, „Information Processing & Management” 1997, vol. 33, nr 1, s. 91-106, [online] [http://dx.doi.org/10.1016/s0306-4573\(96\)00052-0](http://dx.doi.org/10.1016/s0306-4573(96)00052-0).

⁵⁰ R. Wedgwood, K. Roth, *Fighting a Terror Under Its Rules*, „Foreign Affairs” 2004, vol. 83, nr 3, s. 126-129, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/20033981>.

⁵¹ F. A. Lacovara, *Criminal or Military Justice for Captured Terrorists*, „Washington Legal Foundation” 2001, vol. 16, nr 43.

⁵² *Military Order of 13 Nov 2001, Detention, Treatment and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism*, 66 FR 57833 (16 Nov 2001), Presidential Order.

⁵³ S. Packard, *How Guantanamo Bay Became the Place the U.S. Keeps Detainees*, „The Atlantic”, 4 IX 2013, [online] <http://www.theatlantic.com/national/archive/2013/09/how-guantanamo-bay-became-the-place-the-us-keeps-detainees/279308/>, 4 IV 2015.

⁵⁴ M. Englerth, *Quo Vadis Guantanamo...*, s. 398.

⁵⁵ *Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska)*, Genewa, 12 VIII 1949, Dz. U. 1956, nr 38, poz. 175, załącznik, art. 4.

konwencji genewskich⁵⁶, nieratyfikowany jednak ani przez Stany Zjednoczone, ani przez Afganistan. Mimo to w literaturze przedmiotu pojawia się argument, że choć USA nie ratyfikowały I Protokołu dodatkowego, obowiązuje on na mocy prawa zwyczajowego, które jest jednym ze źródeł prawa międzynarodowego⁵⁷. Tymczasem administracja Busha, starająca się przeforsować instytucję wrogich kombatanów/bezprawnych kombatanów (*enemy combatants/unlawful combatants*), tworzyła fikcję prawną, której celem było pozbawienie jeńców wojennych praw i przywilejów wynikających z konwencji genewskich, najdobitniej wyrażone w instytucji „zatrzymań na czas nieokreślony” (*indefinite detentions*) – według Agnieszki Szpak nazywanie kombatanów „wrogimi” nie ma znaczenia z prawnego punktu widzenia, jest to zwykły pleonazm: jako że wrogiem w wojnie są kombatanzi, są to zawsze „wrodzy” kombatanzi⁵⁸.

2.3. USA Patriot Act a kwestia zatrzymań podejrzanych

Pierwsze wzmianki, dość niejednoznaczne, na temat zatrzymań na czas nieokreślony pojawiły się już w uchwalonej przez Kongres 26 października 2001 r. USA Patriot Act⁵⁹. Z ustawą tą jest związana poważna zmiana dotychczasowego paradygmatu w wojskowo-wywiadowczym aparacie Stanów Zjednoczonych. Ustawa poprzedzała wprowadzoną w 2004 r. w Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act (§ 1011)⁶⁰ centralizację funkcji wywiadowczych, zarówno cywilnych, jak i wojskowych, w ramach pojedynczej biurokratycznej struktury wewnątrz egzekutywy. Jak zauważał Norman Bay, USA Patriot Act odnosi się do centralizacji poprzez zniesienie tradycyjnego oddzielenia działań zagranicznego wywiadu i wewnętrznych organów ścigania⁶¹ (przede wszystkim przez wzmocnienie wymiany informacji między organami ścigania a wspólnotą wywiadowczą, a także centralizację władzy organów ścigania w Departamencie Sprawiedliwości, co w sposób znaczący zwiększyło uprawnienia tychże w zakresie prowadzenia masowych dochodzeń⁶²) – szczególnie mając na myśli historyczne oddzielenie CIA od FBI i ich funkcji reprezentacyjnych⁶³.

⁵⁶ Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Genewa, 8 VI 1977, Dz. U. 1992, nr 41, poz. 175, załącznik.

⁵⁷ Ch. Greenwood, *International Law and the „War against Terrorism”*, „International Affairs” 2002, vol. 78, nr 2, s. 315, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/1468-2346.00252>.

⁵⁸ A. Szpak, *Status prawny zatrzymanych w Guantanamo Bay*, Toruń 2007, s. 79.

⁵⁹ *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001*, Public Law 107-56, 115 Stat 272, 14 IX 2001.

⁶⁰ *Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004*, Public Law 108-458, 118 Stat 3638.

⁶¹ N. C. Bay, *Paradigm Shifts, Executive Power, and the War on Terror*, [w:] *Enemy Combatants, Terrorism...*, s. 73.

⁶² J. W. Whitehead, S. H. Aden, *Forfeiting „Enduring Freedom” for „Homeland Security”: A Constitutional Analysis of the USA PATRIOT ACT and the Justice Department’s Anti-Terrorism Initiatives*, „American University Law Review” 2002, vol. 51, nr 6, s. 1086-1096.

⁶³ Szerzej na ten temat zob. National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, *The 9/11 Commission Report 2004*, [online] www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf, 19 VII 2015.

USA Patriot Act redefiniował (Sec. 411) definicję działań terrorystycznych zawartą w Sec. 212 Immigration and Nationality Act (INA)⁶⁴, uznając za zaangażowanie w działalność terrorystyczną nie tylko samo członkostwo w grupach terrorystycznych, ale też funkcje reprezentacyjne – zgodnie z Sec. 212(a)(3)B(v) INA – byli to także funkcjonariusze państwowi, oficjałowie lub rzecznicy (*spokesman*). Zgodnie z USA Patriot Act Prokurator Generalny (*Attorney General*) ma obowiązek aresztowania (*custody*) każdego cudzoziemca (*alien*) związanego z działalnością terrorystyczną definiowaną przez INA oraz ma możliwość przedłużyć ten areszt do czasu deportacji (*removed*) zatrzymanego ze Stanów Zjednoczonych. Co więcej, areszt ten powinien być przedłużony bez możliwości zwolnienia z deportacji, do której cudzoziemiec się kwalifikuje, czy jakiegokolwiek innego zwolnienia z usunięcia, na które cudzoziemiec mógłby się powoływać, dopóki Prokurator Generalny nie określi jasno, że cudzoziemiec nie kwalifikuje się dłużej jako zaangażowany w działalność terrorystyczną zgodnie z przepisami INA (Sec. 236A (a) (2) USA Patriot Act). USA Patriot Act *explicite* odnosi się także do instytucji zatrzymań na czas nieokreślony (Sec. 236A (a) (6)), wprowadzając ograniczenie tychże w stosunku do zatrzymanych, których przeniesienie jest niemożliwe w racjonalnie przewidywanej przyszłości. Mogą oni zostać zatrzymani na dodatkowy okres do sześciu miesięcy, jeśli zwolnienie z aresztu stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych lub bezpieczeństwa wspólnoty i jednostek.

Przed 11 września 2001 r. rząd mógł zatrzymać podejrzanych o terroryzm bez postawienia zarzutów – co do zasady⁶⁵ – jedynie na 48 godzin. USA Patriot Act dawał rządowi siedem dni na zatrzymanie cudzoziemców bez postawienia im zarzutów, z możliwością wspomnianego przedłużenia aresztu na nieokreślony z góry czas, dochodzący do sześciu miesięcy⁶⁶. Posługując się pojęciem „zatrzymań na czas nieokreślony”, USA Patriot Act stanowił podłoże dla reżimu prawnego nadającego moc istnienia tychże, formalizował i autoryzował ich określenie. Kolejne akty prawne, wydawane w następnych miesiącach, wpisywały już zatrzymania w ramy prawne, którymi rządziła się GWOT. Definiując ograniczenia dla zatrzymań na czas nieokreślony, USA Patriot Act w sposób pośredni poświadczał o ich istnieniu – w nazwie zatrzymań na czas nieokreślony, w kontekstach, których zatrzymania te, nie dochodząc do granicy swoich prawnych ograniczeń, funkcjonowały jako „sytuacja normalna” porządku prawnego wyrażającego z potrzeby ochrony bezpieczeństwa narodowego, porządku prawnego stanu wyjątkowego.

Rozwijająca się kategoria „zatrzymań na czas nieokreślony” pozwoliła na późniejszą manipulację co do statusu więźniów w Guantanamo Bay. Zatrzymani na czas nieokreślony nie byli nawet nazywani „więźniami” przez Departament Stanu czy administrację Busha, gdyż sugerowałoby to implikację praw więźniów (jeńców) wojennych.

⁶⁴ *Immigration and Nationality Act*, Sec. 212. [8 U.S.C. 1182].

⁶⁵ Istniały również specyficzne rozwiązania prawne pozwalające na zatrzymanie jednostek podejrzanych o działania terrorystyczne na czas dłuższy niż 48 godzin (m.in. 8 U.S.C. § 1536 w kontekście 8 U.S.C. § 1533).

⁶⁶ A. Gregory, *The Power of Habeas Corpus in America. From the King's Prerogative to the War on Terror*, Cambridge 2013, s. 188-189.

Przebywający w Guantanamo są raczej „zatrzymanymi”, tymi, którzy trwają w zawieszeniu, wyjęciu spod normalnej sytuacji prawnej, co do którego nie stosuje się „normalnego” prawa; pozostają zatrzymani w czekaniu, które może nie mieć końca. W kontekście nieokreśloności czasowej zatrzymania te stanowią nielegitymizowane działanie władzy, taktykę zmierzającą ku neutralizacji rządów prawa w imię bezpieczeństwa, ustanawiające wyjątek znaturalizowaną normą⁶⁷. Jak pisała Judith Butler, z punktu widzenia krytyki władzy zatrzymania na czas nieokreślony wyznaczają nieokreślone rozszerzenie bezprawnej władzy, którą te zatrzymania zapowiadają – jeśli zatrzymania mogą nie mieć określonego czasu, a takie zatrzymania są usprawiedliwiane przez stan wyjątkowy (*state of emergency*), wówczas rząd Stanów Zjednoczonych może przedłużać stan wyjątkowy na czas nieokreślony⁶⁸.

USA Patriot Act ograniczał także sądową kontrolę nad zgodnością ustawodawstwa z konstytucją oraz sądową kontrolę decyzji administracyjnych (*judicial review*) – w stosunku do osób podejrzanych o terroryzm zatrzymanych na podstawie Sec. 236A(a) – w sprawach *jakichkolwiek działań lub decyzji* odnoszących się do *habeas corpus*⁶⁹ do procedowania tychże zgodnie z procedurami zawartymi w USA Patriot Act. Z wyjątkiem tych procedur żaden sąd nie miał jurysdykcji do konstytucyjnej kontroli działań czy decyzji rozpatrywanych w ramach *habeas corpus* (Sec. 236A(b)(1)).

2.4. Military Order Busha i powołanie komisji wojskowych

Przełomowym momentem, zarówno w prawniczym, jak i w politycznym kontekście, był Military Order Busha z 13 listopada 2001 r., regulujący kwestie zatrzymań, traktowania oraz osądu osób niebędących obywatelami Stanów Zjednoczonych w wojnie z terroryzmem. Powołując się na uprawnienia głównodowodzącego siłami zbrojnymi, nadane mu przez konstytucję, na amerykańskie prawo, a także na AUME, Bush ustanowił trybunały wojskowe – komisje wojskowe – jako jednostki parasadowe mające stanowić sądy dla osób zatrzymanych w związku z podejrzeniem o terroryzm. Wielokrotnie podkreślanie defensywnego charakteru działań i konieczności obrony społeczeństwa (*to protect the United States and its citizens; for national defense purposes*) w sytuacji nadzwyczajnego zagrożenia (*In the light of grave acts of terrorism and threats of terrorism; an extraordinary emergency exists*), Military Order Busha stanowiło przesłankę powołania *sui generis* tworów prawnych, co do których wyłączone jest stosowanie zasad prawa (*principles of law*) oraz zasad dowodowych (*rules of evidence*) ogólnie stosowanych w procesach karnych (Sec. 1(f)), w „normalnym” porządku prawnym. Zatrzy-

⁶⁷ J. Butler, *Indefinite Detentions*, [w:] tenże, *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*, London–New York 2006, s. 64, 67.

⁶⁸ Tamże, s. 63.

⁶⁹ Łac. „żebyś miał ciało”; angielska ustawa z 1679 r., zgodnie z którą obywatel nie mógł być więziony bez orzeczenia sądu na ten temat; w systemie *common law* na podstawie pisma prerogatywnego – *writ of habeas corpus* – powód może dochodzić legalności swojego zatrzymania. O prawie *habeas corpus* wspomina art. I § 9 Konstytucji Stanów Zjednoczonych, określając specyficzne przypadki możliwości zawieszenia tegoż.

manym zostaną postawione zarzuty – jeśli w ogóle zostaną postawione – o naruszenie prawa wojny (Sec. 1(e)), z możliwością skazania na dożywocie, a nawet karę śmierci (Sec. 4(a)).

Military Order odnosił się do jednostek niebędących obywatelami Stanów Zjednoczonych, co do których wystarczyło podejrzenie, że są związane z Al-Kaidą bądź zaangażowane w działalność terrorystyczną (Sec. 2(a)). Trybunały wojskowe zostały stworzone jako wyłączne podmioty jurydyczne do sądzenia zatrzymanych wymienionych przez USA Patriot Act, wyłączona została wprost jakakolwiek możliwość, bezpośrednia lub pośrednia, środków odwoławczych (*remedy*) oraz postępowań sądowych prowadzonych w imieniu jednostek w jakimkolwiek z sądów amerykańskich, międzynarodowych i zagranicznych (Sec. 7(b)(2)). Celem powołanych na mocy Military Order komisji wojskowych było przeprowadzenie procesów i osądzenie zatrzymanych za naruszenie praw wojny. Paradoksalnie jednak, jak zauważała Szpak, odmowa przyznania zatrzymanym statusu jeńców wojennych pozbawiła administrację Busha legitymizacji do sądzenia ich przez komisje wojskowe⁷⁰.

Administracja szukała precedensowego uzasadnienia swoich działań w tzw. kazusie *Ex Parte Quirin* z 1942 r.⁷¹, gdy w czasie II wojny światowej ośmiu nazistowskich agentów (wśród nich był obywatel Stanów Zjednoczonych) planujących dokonać aktu sabotażu zostało postawionych rozkazem prezydenta Franklina Delano Roosevelta przed komisjami wojskowymi. Sądono ich za naruszenie prawa wojennego, odmówiono im także dostępu do sądów. Jak zauważał jednak John Steyn, kazus *Ex Parte Quirin* był silnie zakorzeniony w warunkach wojennych – wojnie formalnie wypowiedzianej przez Kongres – a prawo humanitarne nie było jeszcze rozwinięte. Sytuacja zatrzymanych w Guantanamo Bay znacząco różni się od sytuacji agentów nazistowskich; przede wszystkim nie mamy do czynienia z jasno wypowiedzianą wojną⁷² (choćby w rozumieniu III konwencji haskiej regulującej sposoby rozpoczęcia konfliktów zbrojnych, zgodnie

⁷⁰ A. Szpak, *Status prawny...*, s. 77.

⁷¹ *Ex Parte Quirin*, 317 U.S. 1 (1942).

⁷² Należy w tym miejscu podkreślić specyfikę amerykańskich uregulowań w kwestii wypowiadania i prowadzenia wojny. Zgodnie z Konstytucją Stanów Zjednoczonych sprawy te zostały podzielone między Kongres a Prezydenta – w gestii Kongresu leży prawo deklarowania wojny oraz utrzymywania sił zbrojnych, Prezydent ma uprawnienie głównodowodzącego siłami zbrojnymi. W rzeczywistości jednak Kongres oficjalnie deklarował wojnę jedynie 11 razy (w tym dwukrotnie podczas I wojny światowej oraz sześciokrotnie podczas II wojny światowej), choć liczba konfliktów zbrojnych, w których Stany Zjednoczone brały udział, jest wyższa. Jak zauważał Zbigniew Kudaś, było to wynikiem rozszerzonej interpretacji prezydenta jako głównodowodzącego siłami zbrojnymi. Specyficzne rozwiązanie zostało aplikowane podczas wojny w Wietnamie – wówczas administracja działała w oparciu o Rezolucję Tonkińską, upoważniającą prezydenta do użycia siły do obrony interesów Stanów Zjednoczonych w tym kraju. W 1973 r. Kongres przyjął Ustawę o uprawnieniach wojennych (War Power Resolution), zgodnie z którą Prezydent obowiązany został do notyfikowania Kongresu i uzyskania jego zgody na przedłużone zaangażowanie sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych w konflikcie (szerzej zob. Z. Kudaś, *Podstawowe funkcje Kongresu w polityce zagranicznej USA*, [online] http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_96/i-368.pdf, 12 XI 2015; United States Senate, *Official Declarations of War by Congress*, [online] http://www.senate.gov/pagelayout/history/h_multi_sections_and_teasers/WarDeclarationsbyCongress.htm, 12 XI 2015).

z którą wojna rozpoczyna się aktem wypowiedzenia wojny jednemu państwu przez drugie⁷³, w sytuacji gdy w kontekście GWOT drugą stroną nie jest *de facto* państwo), zatrzymani mogli stać się podmiotami oskarżeń za naruszenia, które nigdy wcześniej nie były uznawane za zbrodnie wojenne⁷⁴ (co nie wyklucza, że część zatrzymanych nie była oskarżona o żadne konkretne naruszenia prawa, część natomiast oskarżano o klasyczne zbrodnie wojenne).

Wyjątkowość komisji wojskowych polegała na balansowaniu między odmiennością od sądów powszechnych a odmiennością od sądów wojskowych – miały one rozpatrywać zarzuty karne jedynie wobec niektórych zatrzymanych, z tym że ostatecznie decyzja o utrzymaniu wyroku leżała w gestii Prezydenta. Szczególna rola nad życiem i śmiercią (choćby w kontekście możliwości wyrokowania o karze śmierci) przypadała rozszerzającej władzę egzekutywie – to ona decydowała o formie komisji, determinowała podmioty stające pod osądem tychże oraz, jako element władzy ostatecznej, decydowała o podtrzymaniu wyroku śmierci. Odmiennność od sądów wojennych, regulowanych przez Ujednolicony Kodeks Wojskowy (Uniform Code of Military Justice, UCMJ)⁷⁵ uwidaczniała się w tym, że zgodnie ze wspomnianym aktem jurysdykcja sądów wojennych (*courts martial jurisdiction*) ograniczona była do jednostek do personelu Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych, jeńców wojennych oraz specyficznie określonych grup cywilów, do których zatrzymani w GWOT nie mogli się zaliczać.

2.5. Krytyka komisji wojskowych

Wprowadzenie przez Busha komisji wojskowych wywołało falę protestów w amerykańskich i międzynarodowych środowiskach prawniczych. Krytycy tej decyzji podkreślali, że celem zatrzymania więźniów jest postawienie ich poza rządami prawa, poza ochroną sądową, a więc zdanie ich na łaskę i niełaskę zwycięzców⁷⁶. Główna oś krytyki podkreślała, że powołanie przez Busha komisji wojskowych, świadczących sprawiedliwość *ad hoc*, osłabiało nie tylko narodowe zaufanie do amerykańskich instytucji prawnych w sytuacji, kiedy takie zaufanie było bardzo istotne, ale osłabiało też rządy prawa i konstytucjonalną zasadę separacji władz. Co więcej, osłabiało także zdolność Stanów Zjednoczonych do przeprowadzenia międzynarodowej kampanii antyterrorystycznej pod sztandarami rządów prawa⁷⁷. Druzgocąca krytyka płynęła także ze strony instytucji Unii Europejskiej (Parlament Europejski, Komisja Europejska⁷⁸), gdyż ode-

⁷³ *Konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich (III konwencja haska)*, Haga, 18 X 1907, Dz. U. 1927, nr 21, poz. 159.

⁷⁴ J. Steyn, *Guantanamo Bay: the Legal Black Hole*, „The International and Comparative Law Quarterly” 2004, vol. 53, nr 1, s. 9.

⁷⁵ *Uniform Code of Military Justice (UCMJ)*, 64 Stat. 109, 10 U.S.C. §§ 801-946.

⁷⁶ J. Steyn, *Guantanamo Bay...*, s. 8.

⁷⁷ H. Hongju Koh, *The Case Against Military Commissions*, „The American Journal of International Law” 2002, vol. 96, nr 2, s. 337-339, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/2693928>.

⁷⁸ B. Ferrero-Waldner, *Situation of prisoners in Guantanamo*, Bruksela, 31 V 2006, [online] http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-335_en.htm?locale=EN, 11 XI 2015.

branie podstawowych praw i gwarancji przysługujących oskarżonemu w świetle prawa europejskiego jest praktyką niedopuszczalną, stojącą w sprzeczności z Europejską Konwencją Praw Człowieka⁷⁹. Parlament Europejski wielokrotnie negatywnie odnosił się do sytuacji w Guantanamo i nawoływał do zamknięcia więzienia (m.in. w rezolucjach z 2006⁸⁰ czy 2013 r.⁸¹). Detlev F. Vagts, rozstrzygając na korzyść sądów powszechnych pytanie o to, które sądy powinny sędzić oskarżonych o terroryzm, podkreślił, że już Ojcowie Założyciele podchodzili ostrożnie do koncepcji jurysdykcji wojskowej. Wynikało to przede wszystkim ze złych doświadczeń używania tejże pod rządami króla Jerzego III, ostatecznie znajdując odbicie w konstytucyjnych ograniczeniach roli wojskowej jurysdykcji⁸².

Komisje wojskowe były postrzegane jako naruszenie międzynarodowej ochrony praw człowieka (art. 14 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych⁸³) i międzynarodowego prawa humanitarnego (konwencji genewskie)⁸⁴. W kategoriach Agambena tworzyło to widzialny przykład odarcia człowieka z prawnopolitycznej godności człowieczeństwa, wyrażającej się w prawach i wolnościach nadawanych mu z samego faktu urodzenia. Stawianie oskarżonych przed komisjami wojskowymi odbierało im proceduralne prawa, które przysługiwałyby im w świetle prawa karnego przed sądami powszechnymi. Utworzenie komisji wojskowych pozwalało administracji wyjść poza regularny system prawa⁸⁵ – prawo w tym kontekście traktowane jest jako instrument władzy, która decyduje o tym, czy ma być ono zastosowane, czy zawieszone⁸⁶. Dla Agambena Military Order Busha stanowiło o bezpośrednio biopolitycznym znaczeniu stanu wyjątkowego *jako oryginalnej struktury, w której prawo włącza w siebie jednostkę poprzez zawieszenie swojego działania*, opierało się bowiem na radykalnym odebraniu jednostkom *jakiegokolwiek statusu prawnego, w wyniku czego powstaje byt nienazwany i nieklasyfikowalny [...] [a]ni jeńcy, ani oskarżeni, a tylko detainees – stają się przedmiotem faktycznej władzy [...] nieokreślonej nie tylko w znaczeniu czasowym, ale także w swojej istocie, jako że jest ona całkowicie wyłączona spod prawa i nadzoru sądowego*⁸⁷.

⁷⁹ M. Plachta, P. Wojnowski, *Amerykańsko-europejska walka z terroryzmem. Razem mimo różnic*, Warszawa 2004, s. 23-24, *Zeszyty Akademii Dyplomatycznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, nr 18.

⁸⁰ *European Parliament Resolution On Improving EU-US Relations In The Framework Of A Transatlantic Partnership Agreement*, 2005/2056(INI).

⁸¹ *European Parliament Resolution On Guantánamo: Hunger Strike By Prisoners*, 2013/2601(RSP).

⁸² D. F. Vagts, *Which Courts Should Try Persons Accused of Terrorism*, „European Journal of International Law” 2003, vol. 14, nr 2, s. 317, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/ejil/14.2.313>.

⁸³ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, Nowy Jork, 16 XI 1966, Dz. U. 1997, nr 38, poz. 167, art. 14.

⁸⁴ D. A. Mundis, *The Use of Military Commissions to Prosecute Individuals Accused of Terrorist Acts*, „The American Journal of International Law” 2002, vol. 96, nr 2, s. 224-228, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/2693926>.

⁸⁵ M. Englerth, *Quo Vadis Guantanamo...*, s. 406.

⁸⁶ J. Butler, *Indefinite Detentions*, s. 83.

⁸⁷ G. Agamben, *Stan wyjątkowy*, przeł. M. Surma-Gawłowska, Kraków 2008, s. 10-11, *Linia Krytyczna* 2.

Guantanamo Bay, pojawiające się jako wspomniany biopolityczny eksperyment obozu, stanowi laboratorium uprzedzienia globalnej polityki i produkcji nowych technik władzy, mogących powstać jedynie w warunkach nierozróżnialnej strefy pomiędzy działaniem (*action*) a tym, co słuszne (*right*)⁸⁸.

Military Order Busha poruszyło raz jeszcze problem aplikacji prawa wojennego do istniejącego konfliktu oraz debaty na temat wyrastającego z tego faktu skutków prawnych. Jak zauważał Markus Englerth, definiowanie terroryzmu w kategoriach zbrojnego konfliktu stanowi niezbędny warunek, bez którego Guantanamo Bay nie mogłoby istnieć w obecnej formie⁸⁹. Uznanie wojny z terroryzmem za konflikt zbrojny daje administracji dwie znaczące korzyści legislacyjne – legitymizację zatrzymania kombatantów bez procesu na okres trwania konfliktu oraz proces sądowy przed komisjami wojskowymi⁹⁰.

Z drugiej strony kontekst GWOT jest kwestią bardziej zawiłą. Znaczącą rolę odgrywać w nim będzie tzw. stan wyjątkowy (*emergency*)⁹¹, stan pośredni między wojną a pokojem, w którym legislatura nadaje prezydentowi specjalnie uprawnienia – które jednak są znacznie mniejsze niż wynikające z konstytucyjnego uprawnienia jako głównodowodzącego siłami zbrojnymi w czasie „prawdziwej” wojny⁹².

Problem terminologicznej klasyfikacji wojny z terroryzmem, a co za tym idzie, problem statusu zatrzymanych – czy są oni jeńcami wojennymi w rozumieniu konwencji genewskich – badał także *think tank* Kongresu, Congressional Research Service (CRS), w przygotowanym dla Kongresu Raporcie z 11 grudnia 2001 r., zatytułowanym *Terrorism and the Law of War: Trying Terrorists as War Criminals Before Military Commission*⁹³. Już w raporcie z 29 października 2001 r.⁹⁴ CRS zauważył, że traktowanie aktów terrorystycznych jako działań wojennych (*acts of war*) może być postrzegane jako legitymizacja tych działań jako pełnoprawnego użycia sił zbrojnych, może też prowadzić do podniesienia statusu talibów i siatek terrorystycznych jako pełnoprawnych aktorów państwowych i kombatantów (*lawful combatants*). Aplikowanie prawa wojennego do terrorystów może także mieć negatywny skutek w postaci jego analogicznego wykorzystywania w sprawach osób związanych innymi retorycznie deklarowanymi „wojnami”, na przykład wojną z narkotykami⁹⁵. Termin „wojna” w tym przypadku, jak zauważali

⁸⁸ C. Minca, *The Return of the Camp*, s. 405, 409.

⁸⁹ M. Englerth, *Quo Vadis Guantanamo...*, s. 402.

⁹⁰ M. Fischer, *Applicability of the Geneva Conventions to „Armed Conflict” in the War on Terror*, „Fordman International Law Journal” 2006, vol. 30, nr 1, s. 516.

⁹¹ National Emergency jest instytucją uruchamiającą szereg ustawowych uprawnień dla Prezydenta – szczegóły zob. 10 U.S.C. Sec. 123, 123a, 527, 2201(c), 12006, 12302 oraz 14 U.S.C.

⁹² D. Vagts, *Which Courts Should Try...*, s. 319.

⁹³ CRS Report for Congress, *Terrorism and the Law of War: Trying Criminals Before Military Commissions*, RL31191, 11 XII 2001.

⁹⁴ CRS Report for Congress, *Trying Terrorists as War Criminals*, RS21056, 29 X 2001.

⁹⁵ M. Alvanou, *Terrorists And Justice: Thinking Of Legal Problems Due To The Military Approach Of Counterterrorism*, Research Institute for European and American Studies, [online] http://rieas.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=255&catid=17&Itemid=74, 9 IV 2015.

Maciej Płachta i Paweł Wojnowski, niekoniecznie odnosi się do wojny w rozumieniu prawa międzynarodowego, lecz stanowi figurę retoryczną, której celem jest skierowanie uwagi na eliminację elementu obojętności wobec działań terrorystycznych⁹⁶. Niemniej jednak w raporcie z grudnia, stanowiącym rozwinięcie poprzedniego, CRS – choć odwołuje się do argumentu, że terroryści nie są członkami regularnych sił zbrojnych w rozumieniu prawa wojennego, a zatem z definicji nie mogą być traktowani jako kombataneci, a obecny konflikt nie pasuje dokładnie ani do definicji wewnętrznego, ani międzynarodowego konfliktu zbrojnego – stwierdzał, że nawet jeśli ataki wrześniowe nie są działaniami wojennymi w tradycyjnym rozumieniu (sprawcy nie działali w imieniu państwa i nie używali konwencjonalnej broni wojskowej), reakcja Stanów Zjednoczonych ma dalekie większe znaczenie niż szczegóły techniczne dla celów stosowania prawa wojennego⁹⁷.

Ostatecznie, w obliczu narastającej krytyki i niepewności statusowej zatrzymanych, stanowisko administracji rządowej wyraził Bush w lutym 2002 r.⁹⁸ (pierwsi zatrzymani przebywali już wówczas w Guantanamo Bay), rozstrzygając, że *Konwencje genewskie mają zastosowanie do zatrzymanych talibów, ale nie mają do zatrzymanych członków Al-Kaidy [...], której członkowie nie mają statusu jeńców wojennych*, jednocześnie jednak stwierdzając, że ponieważ talibowie nie zostali nigdy uznani za legalny rząd Afganistanu, *zgodnie z postanowieniami Konwencji Genewskich talibowie nie kwalifikują się jako POW*. Tym samym prezydent odmówił zatrzymanym w Guantanamo Bay wszelkich praw i przywilejów przysługujących jeńcom wojennym, w tym wszelkich praw humanitarnych, prawa do procesu czy choćby informacji o postawionych zarzutach. Jeszcze dwa tygodnie wcześniej, w memorandum z 19 stycznia 2002 r., Sekretarz Obrony Donald Rumsfeld potwierdzał, że *Stany Zjednoczone uznały, że członkom Al-Kaidy oraz talibom, pozostającym pod kontrolą Departamentu Obrony, nie przysługuje status jeńców wojennych w rozumieniu Konwencji genewskich z 1949 roku*⁹⁹. Zgodnie ze słowami Rumsfelda talibowie nie nosili mundurów, nie mieli znaków wyróżniających się, nie nosili jawnie broni, co przesądza o niespełnianiu przez nich kryteriów jeńców wojennych¹⁰⁰. Taka interpretacja spotyka się jednak z krytyką¹⁰¹. Zatrzymani w Guantanamo Bay zostali wyłączeni spod ochrony prawnej jako jednostki rozumiane w sensie politycznym. W tym także przejawia się paradoks administracji Busha, która z jednej strony dążyła do legitymizacji swoich działań w świetle prawa międzynarodowego, z drugiej odrzucała je. W szerzeniu koncepcji, że walka z terroryzmem jest wojną *per se*, jednocześnie odmawiano pojmowanym w czasie wojny „wrogim kombatanom” przyznania

⁹⁶ M. Płachta, P. Wojnowski, *Aмерыkańско-еuropejska walka z террорызмом...*, s. 24.

⁹⁷ *CRS Report for Congress, Terrorism and the Law of War...*, s. 1, 12-13.

⁹⁸ G. W. Bush, *Fact Sheet: Status of Detainees at Guantanamo*, 7 II 2002, [online] <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=79402>, 9 IV 2015.

⁹⁹ *Memorandum for Chairman of the Joint Chiefs of Staff*, The National Security Archive, 19 I 2002, [online] nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB127/02.01.19.pdf, 9 IV 2015.

¹⁰⁰ DOD News, *Rumsfeld Explains Detainee Status*, [online] <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=43951>, 21 IX 2015.

¹⁰¹ Szerzej na ten temat zob. A. Szpak, *Status prawny...*, s. 78-89.

statusu jeńców wojennych i ochrony wynikającej z prawa wojennego. GWOT jest wojną, gdy celem jest uzasadnienie zatrzymań na czas nieokreślony podejrzanych terrorystów bez wyroków, natomiast przestaje spełniać jej kryteria wynikające z konieczności egzekwowania praw wynikających z prawa wojny w rozumieniu konwencji genewskiej¹⁰².

2.6. W stronę utrwalania komisji wojskowych

Kolejne akty Departamentu Obrony: Military Commission Order No. 1 z 21 marca 2002 r.¹⁰³ (w porozumieniu z Departamentem Sprawiedliwości) oraz Memorandum Sekretarza Departamentu Obrony do Sekretarza Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych z 7 lipca 2004 r.¹⁰⁴, dotyczące wytycznych funkcjonowania komisji wojskowych, nadawały tym komisjom administracyjne uprawnienia. Memorandum z 2004 r. posługiwało się pojęciem *enemy combatants* już jako pełnoprawną zastępczą instytucją dla jeńców wojennych, podkreślając uzasadnienie z wyłączenia ich spod ochrony prawa międzynarodowego. Dokument z marca 2002 r., jako akt wykonawczy dla Military Order Busha, stanowił precyzyjne wytyczne dla komisji wojskowych w sprawie sądenia niektórych zatrzymanych w Guantanamo Bay, potwierdzając sytuację, która była alarmująca od samego początku – proces sądowy przed komisją wojskową dotyczący zarzutów o naruszenie prawa wojny został zagwarantowany nie wszystkim zatrzymanym, a jedynie podmiotom, o których mowa w Military Order. Jednocześnie wymogiem otworzenia procesu sądowego było zakwalifikowanie zatrzymanego jako podejrzanego o dokonanie naruszeń kwalifikujących się do osądzania przed komisjami, które to kwalifikowalne naruszenia miały zostać określone przez podmiot powołujący komisję (3(A)). Zasiadający w komisjach członkowie, zgodnie z aktem, muszą być oficerami Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych (4(A)(3)), o dopuszczalności dowodów do procesu decyduje Przewodniczący Komisji (Presiding Officer) (6(D)(1)), jako kara przewidziana jest m.in. kara śmierci (6(G)). Ostatecznie Prezydent bądź desygnowany przez niego Sekretarz Obrony zatwierdzał lub anulował wyrok komisji (6(H)(2)).

Memorandum z lipca 2004 r. definiowało wrogich kombatantów jako *jednostki, które są częścią wspierającą siły talibów lub Al-Kaidę, bądź powiązane siły, zaangażowane we wrocie działania przeciw Stanom Zjednoczonym lub ich koalicjantom. Włącza się każdą osobę, która dopuściła się aktu wojowniczego [belligerent act] lub bezpośrednio wspierała wrocie strony w pomocy wrogim siłom zbrojnym* (a). Memorandum wyznaczało powstanie ciała administracyjnego – trybunałów orzekających o statusie zatrzymanych (Combatant Status Review Tribunal, CSRT). Był to akt administracyjnego zejścia poziom niżej w kwestii przygotowania do procesów zatrzymanych – prawnie ustabilizowane

¹⁰² M. J. Aukerman, *War, Crime, or War Crime?...*, s. 145.

¹⁰³ Department of Defense Military Commission Order No. 1, [online] <http://www.defense.gov/news/Mar2002/d20020321ord.pdf>, 10 IV 2015.

¹⁰⁴ Department of Defense, *Memorandum for the Secretary of the Navy*, 7 VII 2004, [online] <http://www.defense.gov/news/Jul2004/d20040707review.pdf>, 10 IV 2015.

ciało miało decydować o tym, czy danej jednostce zostanie przyznany status wrogiego bojownika, a co za tym idzie, czy zostanie ona dopuszczona do dalszego postępowania przed komisjami wojskowymi. W skład CSRT miał wchodzić „neutralny” personel wojskowy, czyli niezwiązany uprzednio z aresztowaniami, zatrzymaniami, przesłuchaniami oraz wcześniejszym orzekaniem o statucie zatrzymanych (e). W procedurach przed CSRT zatrzymani mieli ograniczone możliwości, co wiązało się choćby z tym, że nie byli nawet reprezentowani przez adwokatów, a przez tzw. osobistych reprezentantów (*personal representatives*). Memorandum jednoznacznie wyłączało związanie CSRT z zasadami dowodzenia stosowanymi w powszechnym sądownictwie (g(9)). Jeśli CSRT uznał, że zatrzymany nie kwalifikuje się jako wrogi kombatan, otwierała się droga współpracy między Departamentem Obrony a Departamentem Stanu w sprawie transferu zatrzymanego w celu zwolnienia do kraju jego obywatelstwa lub *innej dyspozycji zgodnej z wewnętrznymi i międzynarodowymi zobowiązaniami oraz polityką zagraniczną Stanów Zjednoczonych* (i). Zatrzymani nie mają także prawa wglądu do materiałów oznaczonych jako *classified*, nawet jeśli miały one decydujący wpływ na ich klasyfikację jako wrogich kombatanów.

Pomimo oskarżeń o nielegalność Military Order Busha, które stanowiło podstawę dla aktów wykonawczych Departamentu Obrony, takie akty wykonawcze względem niego były więc nadal wydawane. W imię bezpieczeństwa i pod szyldem stanu wyjątkowego prawo wobec selektywnie wybranych osób było efektywnie zawieszane; w konsekwencji – jak przyjmuje Butler – mamy do czynienia ze stosunkowo nowym doświadczeniem suwerenności państwowej. Mowa o sytuacji, gdy suwerenność państwowa stawia się poza prawem poprzez działania administracyjnej biurokracji, w której jednostki administracyjne decydują, kto stanie przed sądem, a kto zostanie zatrzymany. Co więcej, suwerenności sobie prawo do ostatecznego orzeczenia w sprawie zatrzymania jednostek na czas nieokreślony¹⁰⁵.

2.7. Sąd Najwyższy na temat zatrzymanych w Guantanamo

Przełomowymi z prawnego punktu widzenia wydarzeniami były wyroki Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych dotyczące sytuacji zatrzymanych w Guantanamo Bay: trzy z 2004 r. oraz jeden z 2006 r. Orzeczenia z 2004 r. zostały uznane za zwycięstwo praw człowieka i sprawiedliwości, jednak głębsza analiza każe uznać taką interpretację za zbyt daleko idącą¹⁰⁶. 28 czerwca 2004 r. w sprawie Hamdi v. Rumsfeld¹⁰⁷ Sąd Najwyższy orzekł, że jako obywatel Stanów Zjednoczonych Yaser Esam Hamdi, powołując się na 5. Poprawkę do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, ma prawo dochodzić legalności swojego zatrzymania oraz uzyskiwać informacje o aktualnym statusie. Postępowanie, przed którym Hamdi brał udział do tej pory, nie spełniało wymogów sprawiedliwego procesu przed neutralnym organem państwowym, do którego jako obywatel Stanów

¹⁰⁵ J. Butler, *Indefinite Detentions...*, s. 51.

¹⁰⁶ A. Szpak, *Status prawny...*, s. 236.

¹⁰⁷ *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004).

Zjednoczonych posiadał prawo. Szpak zauważała, że w opisywanej sprawie trudno mówić o triumfie praw człowieka i porażce administracji Busha. Chociaż Sąd Najwyższy uznał, że ma prawo do kontroli działań władzy wykonawczej, skorzystał z niego w ograniczonym stopniu¹⁰⁸. Odrzucił również argument Hamdiego kwestionujący legalność zatrzymania go jako *enemy combatant*. W tym samym dniu wydano również dwa inne wyroki Sądu Najwyższego. W sprawie *Padilla v. Rumsfeld*¹⁰⁹ badał kwestie jurysdykcji, stwierdzając, że właściwą jednostką przy postępowaniach w sprawie *habeas corpus* jest bezpośredni strażnik okręgu internowania, *ergo* komendant bazy wojskowej.

Najważniejszy z trzech wymienionych wyrok zapadł 28 czerwca 2004 r. w sprawie *Rasul v. Bush*¹¹⁰. Odnosił się do obywateli pochodzenia nieamerykańskiego, podnosząc kwestię właściwości terytorialnej poszczególnych sądów federalnych w świetle *habeas corpus*. Sąd Najwyższy orzekł, że zatrzymani w Guantanamo Bay mają prawo do dochodzenia legalności swoich zatrzymań w procedurze *habeas corpus* (*We therefore hold that §2241 confers on the District Court jurisdiction to hear petitioners' habeas corpus challenges to the legality of their detention at the Guantanamo Bay Naval Base*). Innymi słowy, zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego sądy amerykańskie posiadają jurysdykcję do ustalenia kwestii legalności potencjalnie bezterminowego zatrzymania osób, które twierdzą, że są niewinne¹¹¹. Ponieważ wyrok w sprawie *Rasul v. Bush* doprowadził do dramatycznego wzrostu powództw w sprawie *habeas corpus*¹¹², w 2005 r. Kongres przyjął Ustawę o traktowaniu zatrzymanych (*Detainee Treatment Act, DTA*)¹¹³, zgodnie z którą żaden sąd ani sędzia nie posiada jurysdykcji do rozpoznawania lub rozstrzygnięcia wniosków o *habeas corpus* wniesionych przez bądź w imieniu cudzoziemca zatrzymanego przez Departament Obrony w Guantanamo Bay na Kubie (*Sec. 1005(e)(1)*)¹¹⁴.

Mniej istotny był wyrok, który zapadł w czerwcu 2006 r. w sprawie *Hamdan v. Rumsfeld*¹¹⁵, na mocy którego Sąd Najwyższy orzekł, że prezydent Bush nie miał uprawnień do powoływania komisji wojskowych, które w świetle niespełniania wymogów konwencji genewskich oraz UCMJ są nielegalne. Potwierdzono, że mimo braku pełnego zwierzchnictwa terytorialnego na terenie bazy wojskowej jurysdykcja takiego państwa jest dodatkowo ograniczona Konwencjami¹¹⁶ (*For the reasons that follow, we conclude that the military commission convened to try Hamdan lacks power to proceed because its*

¹⁰⁸ A. Szpak, *Status prawny...*, s. 238.

¹⁰⁹ *Padilla v. Rumsfeld*, 542 U.S. 426 (2004).

¹¹⁰ *Rasul v. Bush*, 542 U.S. 466 (2004).

¹¹¹ A. Szpak, *Status prawny...*, s. 242.

¹¹² M. Englerth, *Quo Vadis Guantanamo...*, s. 412.

¹¹³ *Detainee Treatment Act*, Public Law 109-148, 119 Stat 2680 (2005).

¹¹⁴ Przyjęcie DTA w grudniu 2005 r. było rozwiązaniem kompromisowym. W pierwotnej wersji wstępnej poprawki Akt odbierał zatrzymanym prawo żądania weryfikacji legalności ich zatrzymania. Szerzej na ten temat zob. A. Szpak, *Status prawny...*, s. 243-244.

¹¹⁵ *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 U.S. 557 (2006).

¹¹⁶ B. Janusz-Pawletta, *Prawno-międzynarodowy status obcych baz wojskowych*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 2, s. 226.

structure and procedures violate both the UCMJ and the Geneva Conventions). Po wyroku Bushowi pozostało zwrócić się do Kongresu w poszukiwaniu autoryzacji swoich działań. Wynikiem tego było podpisanie przez prezydenta z trudem wypracowanego przez Kongres Military Commissions Act of 2006¹¹⁷, którego głównym celem była neutralizacja wyroku w sprawie Hamdan v. Rumsfeld¹¹⁸. Akt posługiwał się definicją nielegalnych kombatanów (*unlawfull combatants*), przyznając CSRT, działającym pod zwierzchnictwem Prezydenta lub Sekretarza Obrony, uprawnienie do kwalifikowania statusu zatrzymanych (§948(d)(c)). Kongres autoryzował Prezydenta do ustanawiania komisji wojskowych (§948(b)(b)), bezpośrednio włączając m.in. dopuszczanie dowodów, które mogły być uzyskane w wyniku tortur (*in which the degree of coercion is disputed*), gdy mają wystarczającą wartość dowodową (*sufficient probative value*) (§948(c)(d)), bądź materiałów oznaczonych jako *classified* (§949(f)(2)(B)). Blokował także sądowe rozpoznanie spraw o *habeas corpus* dla cudzoziemców zatrzymanych w Guantanamo Bay (§950j(b)).

W wyroku z czerwca 2008 r. w sprawie Boumediene v. Bush Sąd Najwyższy na podstawie klauzuli zawieszenia (*Suspension Clause*) z art. I § 9 Konstytucji orzekł, że nie może dojść do zawieszenia *habeas corpus* na mocy przesłanki o braku zastosowania eks-terytorialnego art. I § 9, a więc zawieszenie postępowań w takich sprawach przez Military Commission Act jest niekonstytucyjne (*MCA operates as an unconstitutional suspension of the writ*)¹¹⁹.

Zgodnie z raportem Amnesty International na początku stycznia 2002 r. ponad 600 zatrzymanych zostało przewiezionych do Guantanamo Bay, z czego w czasie funkcjonowania więzienia zatrzymano przynajmniej 12 osób, które nie ukończyły 18. roku życia. Od 2002 r. zaledwie 6 zatrzymanych zostało skazanych przez komisje wojskowe (stan na styczeń 2012 r.)¹²⁰. Raport Amnesty International z 2011 r.¹²¹ podawał, że od 20 stycznia 2009 r. do końca prezydentury Busha liczba zatrzymanych w Guantanamo wynosiła 245. Amerykański NGO Human Rights First opublikował w marcu 2015 r. informację na temat obecnego stanu Guantanamo¹²², zgodnie z którą od początku powstania Guantanamo Bay jako więzienia łącznie 780 zatrzymanych trafiło na Kubę, z czego 500 zostało zwolnionych z aresztu podczas kadencji Busha. W chwili przygotowywania danych w Guantanamo miało przebywać 122 zatrzymanych (3 z nich to osoby skazane już przez komisje wojskowe). Stan na listopad 2015 r., zgodnie z liczbami podawanymi przez American Civil Liberties Union, wskazywał na 108 zatrzymanych pochodzących łącznie z 20 państw, z czego liczba osób, co do których stwierdzono brak

¹¹⁷ *Military Commissions Act*, Public Law 109-366, 120 Stat 2600 (2006).

¹¹⁸ M. Englerth, *Quo Vadis Guantanamo...*, s. 415.

¹¹⁹ *Boumediene v. Bush*, 553 U.S. 723 (2008).

¹²⁰ Amnesty International, *Guantanamo Bay: Get the Facts*, 11 I 2012, [online] <http://www.amnesty.org.au/hrs/comments/2218/>, 11 IV 2015.

¹²¹ Amnesty International, *Guantanamo: A Decade of Damage to Human Rights*, AMR 51/103/2011.

¹²² Human Rights First, *Fact Sheet: March 2015. Guantanamo by the Numbers*, [online] <https://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/gtmo-by-the-numbers.pdf>, 11 IV 2015.

dostatecznych dowodów do oskarżenia, a jednocześnie uznano je za zbyt niebezpieczne do zwolnienia, wynosiła 28¹²³. Liczba zatrzymanych, którzy zmarli w Guantanamo, wynosiła 9 (7 osób w wyniku samobójstwa, 2 w wyniku chorób¹²⁴). Raport z 22 stycznia 2010 r. przygotowany przez Guantanamo Review Task Force wskazywał, że zdecydowana większość zatrzymanych w Guantanamo Bay to wojownicy niskiego szczebla, jedynie 10% stanowiły znaczące jednostki¹²⁵.

Przeciwko praktyce więzienia wypowiadali się liczni politycy. W wywiadzie dla „Der Spiegel” ze stycznia 2006 r. kanclerz Niemiec Angela Merkel powiedziała, że *„instytucja taka jak Guantanamo nie może i nie powinna istnieć na dłuższą metę”*¹²⁶. Podobne stanowisko wyraził w lutym 2006 r. ówczesny minister spraw zagranicznych Irlandii Dermot Ahern¹²⁷. Do zamknięcia Guantanamo nawoływali także politycy amerykańscy, m.in. były prezydent Jimmy Carter¹²⁸, były Sekretarz Stanu Colin Powell¹²⁹, a także byli Sekretarze Stanu, zarówno administracji Republikanów, jak i Demokratów: Henry Kissinger, James Baker, Madeleine Albright i Warren Christopher¹³⁰.

PODSUMOWANIE

Opisana w pierwszej części przywoływana przez Agambena figura nagiego życia, *homo sacer*, powstaje w sytuacji, w której suwerenna władza dokonuje aktu zawieszenia prawa. Jego nieobecność polega nie tyle na całkowitym wykluczeniu, ile na porzuceniu – w odróżnieniu od wykluczenia zawieszenie jest aktywnym, relacyjnym procesem¹³¹. Figura ta zostaje z konieczności wpisana w wyjątkowość, stan wyjątku (*state of exception*),

¹²³ American Civil Liberties Union, *Guantanamo by the Numbers*, [online] <https://www.aclu.org/informational/guantanamo-numbers>, 1 XII 2015.

¹²⁴ *By the Numbers*, „Miami Herald”, [online] <http://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/guantanamo/article2163210.html>, 1 XII 2015.

¹²⁵ Department of Justice, *Final Report: Guantanamo Review Task Force*, 22 I 2002, [online] <http://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2010/06/02/guantanamo-review-final-report.pdf>, 10 IV 2015.

¹²⁶ *Trans-Atlantic Relations: Merkel Calls for Closure of Guantanamo*, „Der Spiegel Online”, 7 I 2006, [online] <http://www.spiegel.de/international/trans-atlantic-relations-merkel-calls-for-closure-of-guantanamo-a-394094.html>, 11 IV 2015.

¹²⁷ M. O'Halloran, *Close Guantanamo, Says Ahern*, „The Irish Times”, 23 II 2006, [online] <http://www.irishtimes.com/news/close-guantanamo-says-ahern-1.1019262>, 11 IV 2015.

¹²⁸ *Carter Urges Closing Of Guantanamo Prison*, „Washington Post”, 8 VI 2005, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/06/07/AR2005060701631.html>, 11 IV 2015.

¹²⁹ W. Pincus, *Powell Calls for Closure of Military Prison at Guantanamo*, „Washington Post”, 11 VII 2007, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/10/AR2007061000451.html>, 11 IV 2015.

¹³⁰ G. Bluestein, *5 Ex-Chief Diplomats: Close Guantanamo*, „USA Today”, 27 III 2008, [online] http://usatoday30.usatoday.com/news/nation/2008-03-27-3932895290_x.htm, 11 IV 2015.

¹³¹ G. Pratt, *Abandoned Women and Spaces of the Exception*, „Antipode” 2005, vol. 37, nr 5, s. 1054, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0066-4812.2005.00556.x>.

przestrzeń wyjątku (*space of exception*), która oddziela życie kwalifikowane politycznie od życia kwalifikowanego wyłącznie w terminologii czystej, fizycznej egzystencji. Agamben stwierdzał, że przestrzeń wyjątku jest zazwyczaj wytworem deklaracji stanu wyjątkowego (*state of emergency*), na mocy którego władza suwerenna się konstituuje. W tym kontekście deklaracja przez Busha *National Emergency*, odnawianego corocznie, może być interpretowana jako wytworzenie sytuacji, w której wyjątek (*emergency*) staje się regułą, permanentnym stanem wyjątkowym, w którym środki stanu wyjątkowego stają się technikami rządowymi, a działania podejmowane przez prezydenta jako głównodowodzącego siłami zbrojnymi pozostają poza prawem¹³².

Permanentnego stanu wyjątkowego nie można jednakże sprowadzać do czystej formy dyktatury – permanentny stan wyjątkowy to raczej przestrzeń wolna od prawa¹³³ (sytuacji normalnej). Stąd oskarżenia wobec administracji Busha, że w miejsce wojny z terroryzmem prowadzi wojnę z prawem (*war on law*)¹³⁴. Prawem suwerena zawieszenie specyficznie wybranych jednostek w prawie tożsamym z „sytuacją normalną” konsekwentnie nie tylko prowadzi do prostego podziału na jednostki, które są humanizowane bądź dehumanizowane, ale zakorzenia proces dehumanizacji jako taktykę, w której cywilizacja „Zachodu” definiuje siebie ponad cywilizacją i przeciw niej, rozpoznanej jako *niepełnoprawnej*¹³⁵. Zawieszanie w „normalnym” prawie było przeprowadzane simultanicznie z tworzeniem procedur do determinowania statusu zatrzymanych.

Uprzestrzennieniem stanu wyjątkowego deklarowanego przez Busha było powstanie Guantanamo, biopolitycznej przestrzeni obozu, która pozwala władzy decydować, czym jest i czym nie jest jednostka – rozumiana politycznie, z wszelkimi przywilejami i godnością gwarantowaną rozpoznanymi międzynarodowymi aktami prawnymi – oraz kiedy jej „jednostkowość” polityczna może zostać zerwana. Stawką w Guantanamo jest niestabilna definicja progu pomiędzy życiem a śmiercią, materialna przestrzeń, w której przemoc staje się konstytutywnym elementem zarówno torturującego, jak i ofiary. By funkcjonować w swojej naturze wyjątku, przestrzeń Guantanamo musi trwać w sposób nieokreślony (*indefinite*), musi przyzwalać na niekończącą się reprodukcję nierozróżnialności między życiem politycznym a fizycznym (*bare life*), między wewnętrznym a zewnętrznym, między normą a wyjątkiem¹³⁶. *Homines sacri* Guantanamo sukcesywnie usuwane były spod ochrony prawnej – nie tyle dosłownie wyłączane, ile zawieszane. Przepisy konwencji genewskich się do nich nie stosują, na mocy prawa nie mogą ubiegać się o żadne przywileje, nie posiadają politycznego statusu jeńców wojennych, nie mają prawa do prawnej ochrony czy procesu sądowego, pozostają zatrzymanymi, są

¹³² D. Gregory, *The Black Flag: Guantanamo Bay and the Space of Exception*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2006, vol. 88, nr 4, s. 406-408, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00230.x>.

¹³³ C. Minca, *Giorgio Agamben and the New Political Nomos*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2006, vol. 88, nr 4, s. 401, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00229.x>.

¹³⁴ D. Gregory, *Vanishing Points. Law, Violence, And Exception in the Global War on Terror*, [w:] *Violent Geographies. Fear, Terror, and Political Violence*, red. D. Gregory, A. Pred, New York 2007, s. 211.

¹³⁵ J. Butler, *Guantanamo Limbo*, „The Nation”, 1 IV 2002.

¹³⁶ C. Minca, *The return of the Camp*, s. 407.

*populacją podludzi, którym dokładnie z tego tytułu nic i jednocześnie wszystko może się stać w imię prawa, sprawiedliwości i obrony wolności świata poza murami [Guantanamo]*¹³⁷.

Jak pisał Derek Gregory, pełnia suwerennej władzy pokazała swoje oblicze, gdy pierwsi więźniowie zostali przywiezieni do Guantanamo Bay. Stało się jasne, że zostali zredukowani do nagiego życia – fotografie przedstawiające ich transport oraz warunki zatrzymania jednocześnie wzmacniały i eksponowały redukcję zatrzymanych do czegoś niższego niż istoty ludzkiej¹³⁸. „Terrorysta” w rozumieniu administracji Busha nie oznaczał wyłącznie nieobywateli Stanów Zjednoczonych (amerykańskie obywatelstwo miał choćby wspomniany Hamdi), ale nieskończoną liczbę „innych”, szczegółowo profilowanych przez wewnętrzne służby inwigilacyjne. Według Erica Olunda administracja Busha odcinała się w ten sposób od konotacji rasistowskich, przeprowadzając cięcie wzdłuż społeczeństwa w ogóle, w tym amerykańskiego. Przez bycie zdefiniowanym jako *podejrzany o terroryzm*, zauważał Olund, jednostka jest *wycinana z amerykańskiego ciała politycznego (U.S. body politic)* – ujmowanego przez pryzmat masowości społeczeństwa amerykańskiego – a co za tym idzie, z ochrony i wartości, jakie niesie ze sobą posiadanie obywatelstwa¹³⁹.

W imię bezpieczeństwa narodowego władza wyciąga korzyści ze strachu. Strach przed terroryzmem legitymizuje działania władzy, a strach przed praktykami Guantanamo odstrasza tych, którzy działają jako wrogowie państwa. Jak zauważali François Debrix i Alexander Barder, normalizacja strachu i jego kontekstu są często rezultatami działań i decyzji suwerena, a konkretniej heroicznego wykonawców suwerena (*sovereign's heroic warring agents*)¹⁴⁰. W tym sensie GWOT jest zarówno wojną z prawem, jak i wojną przez prawo, które jest taktyką władzy¹⁴¹. Guantanamo i jego praktyka zawieszania prawa może i powinna być odczytywana jako taktyka, instrument władzy, ale równocześnie jako otwarcie drogi dla odrodzenia suwerenności w pełnym wydaniu, jako aktu decyzji o stanie wyjątkowym. Tu według Butler spotykają się drogi łączące koncepcje Agambena i Foucault. Suwerenność jest doświadczana w akcie zawieszenia, ale i samolokacji prerogatyw prawnych; *governmentality*¹⁴² z kolei objawia się w działaniach władzy administracyjnej, która wykracza poza system prawny (*is extra-legal*), nawet gdy powraca do prawa jako pola taktycznych działań. Prawo może być bądź zawieszone, bądź taktycznie implementowane, by dopasować się do wymagań władzy, która dąży do alokacji władzy suwerennej do swojej egzekutywy i władzy administracyjnej¹⁴³. Władza spoczywająca na Kongresie straciła na znaczeniu w stosunku do władzy

¹³⁷ Tamże, s. 409.

¹³⁸ D. Gregory, *Vanishing Points...*, s. 214.

¹³⁹ E. N. Olund, *Cosmopolitanism's Collateral Damage*, [w:] *Violent Geographies...*, s. 70.

¹⁴⁰ F. Debrix, A. D. Barder, *Beyond Biopolitics...*, s. 55.

¹⁴¹ D. Gregory, *The Black Flag...*, s. 420.

¹⁴² Koncepcja *governmentality* została przedstawiona przez Michela Foucault. Szerzej na ten temat zob. M. Foucault, *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja. Wykłady w Collège de France, 1977-1978*, przeł. M. Herer, Warszawa 2010.

¹⁴³ J. Butler, *Indefinite Detentions...*, s. 55.

egzekutywy, gdy zarówno w AUMF, jak i w Military Commissions Act of 2006 Kongres wyraził poparcie dla prezydenta, jednocześnie autoryzując jego działania. Również władza sądownicza była podważana w poszczególnych aktach egzekutywy, która dążyła do wyłączenia jej z zainteresowania sytuacją prawną zatrzymanych w Guantanamo¹⁴⁴. Kwestia ich życia i śmierci, status polityczny i prawny podlegały wyłącznie ocenie egzekutywy i pozostawały w rękach ciał administracyjnych działających *ad hoc* pod zwierzchnictwem egzekutywy. W literaturze stało się niemalże truizmem nazywanie Guantanamo „miejscem bez prawa” (*lawless place*), w którym Stany Zjednoczone mają niekwestionowaną władzę totalną¹⁴⁵, czarną dziurą prawa, więzieniem poza prawem¹⁴⁶, prawną otchłanią (*legal limbo*)¹⁴⁷.

GWOT miała nie być paraliżowana przez przestarzałe protokoły prawne. Przyjęcie założenia, że prawo międzynarodowe „udziela zgody” na określone działania państw względem nieobywateli, redukuje je do roli jeszcze jednego aktu decyzyjnego. Tymczasem prawo międzynarodowe służy raczej nakładaniu obowiązków na państwa aniżeli wyrażaniu zgody na konkretne działania¹⁴⁸. Logiczną implikacją niepełnej podległości wobec prawa międzynarodowego, którą Stany Zjednoczone, jak zauważał Costas Douzinas, lansują, jest twierdzenie, że jeśli prawo międzynarodowe ma być postrzegane jako uniwersalne i etyczne *par excellence* w kategoriach polityki międzynarodowej, to musi istnieć władza, która zostanie zwolniona z działań tegoż prawa, a przez swoją interwencję oraz suwerenną interpretację prawa będzie czuwała nad pożądaną spójnością¹⁴⁹. Zakończenie zimnej wojny oraz kształtujący się po niej reżim bezpieczeństwa międzynarodowego z rolą przewodnią Stanów Zjednoczonych¹⁵⁰ utrwalał geopolityczny amerykański *jednobiegunowy moment*¹⁵¹. Jednobiegunowość wyzwalała presję wska-

¹⁴⁴ Szerzej na temat problemu ścierania się władzy egzekutywy-legislatywy-judykatywy w kontekście systemu *checks and balances*, również po 11 września 2001 r., zob. m.in.: W. P. Marshall, *Eleven Reasons Why Presidential Power Inevitably Expands and Why It Matters*, „Boston University Law Review” 2008, vol. 88, nr 2, s. 505-522; K. Ward, *The Fog of War: Checks and Balances and National Security Policy*, „Maryland Law Review” 2007, vol. 67, nr 1, s. 36-50; B. Wittes, *Check, Balances, And Wartime Detainees*, „Policy Review” 2005, nr 130, s. 3-22.

¹⁴⁵ A. Kaplan, *Homeland Insecurities: Reflection on Language and Space*, „Radical History Review” 2003, vol. 85, s. 91, [online] <http://dx.doi.org/10.1215/01636545-2003-85-82>.

¹⁴⁶ J. Margulies, *A Prison Beyond the Law*, „Virginia Quarterly Review” 2004, vol. 80, nr 4, s. 37-55.

¹⁴⁷ S. Palmer, *Arbitrary Detention In Guantanamo Bay: Legal Limbo In The Land Of The Free*, „The Cambridge Law Journal” 2003, vol. 62, nr 1, s. 6-9, [online] <http://dx.doi.org/10.1017/s0008197303236217>.

¹⁴⁸ D. Gregory, *The Black Flag...*, s. 408.

¹⁴⁹ C. Douzinas, *The End of Human Rights. Critical Legal Thought at the Turn of the Century*, Oxford 2000, s. 329.

¹⁵⁰ Szerzej na temat roli Stanów Zjednoczonych w kształtowaniu pozimnowojennego ładu oraz zaangażowania w kształtowanie liberalnego reżimu bezpieczeństwa w ostatniej dekadzie XX w. zob. *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D. B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba, przeł. A. Wawrowska-Sulowska, L. Chachulski, Warszawa 1997.

¹⁵¹ Ch. Krauthammer, *The Unipolar Moment*, „Foreign Affairs” 1990, vol. 70, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/20044692>.

zywania świata wyraźnej linii podziału na cywilizację i barbarię, „nas” i „innych”, a po 11 września 2001 r. na „nas” i „terrorystów”. „Bezpaństwowość” terrorystów oraz przestrzeganie ich w oderwaniu od pochodzenia, obywatelstwa i przynależności rasowo-etnicznej pozwoliły na polityczne odterytorialnienie terroryzmu. Miało to dla Stanów Zjednoczonych podwójną korzyść – z jednej strony pozwalało włączać do koalicji antyterrorystycznej kraje muzułmańskie i arabskie, z drugiej figurę „terrorysty” czyniło jeszcze bardziej enigmatyczną i odczłowieczoną.

Stan wyjątkowy, dla swojego momentu ukonstytuowania się, wymagał decyzji suwerena, której konsekwencją była izolacja nagiego życia w zachodniej polityce¹⁵². Stopniowe porzucanie prawa w stosunku do jednostek – w imię ogłoszonego 14 września 2001 r. *National Emergency* – najpierw przewidywanych, później faktycznie zatrzymanych w związku z podejrzeniem o terroryzm, było konsekwentnie realizowane przed administrację Busha od pierwszych dni GWOT. Pojęcia takie jak prawa, wolności, sprawiedliwość, rozumiane przez pryzmat „normalnej” sytuacji i „normalnego” prawa, nie mają zastosowania w przestrzeniach wyjątkowych, które to czyni esencjalnie wyjątkowymi. Normalność jest zawieszona; funkcjonuje, ale poza wyjątkiem. Zatrzymani w Guantanamo zostali porzuceni przez prawo mocą suwerena, zgodnie z terminologią Agambena, włączeni do ciała społecznego tylko poprzez swoje wyłączenie. Dzieje się to mocą decyzji i działań władzy, egzekutywy, która produkuje *dzoē* za parawanem prawa wewnętrznego i międzynarodowego. GWOT prowadzona jest w nieograniczonym czasowo i przestrzennie stanie wyjątkowym. Przyszłość, która staje się przeszłością bezprawia, nie jest anarchiczna – decyduje o niej decyzja suwerena. Jest to paradoks pokazujący, w jaki sposób suwerenność wzrasta wewnątrz pola zajmowanego przez *governmentality*¹⁵³.

BIBLIOGRAFIA

I. Publikacje drukowane:

Literatura źródłowa:

– konwencje międzynarodowe, ustawy, akty prawne:

Authorization for Use of Military Force, Public Law 107-40, 115 Stat 224, 18 IX 2001.

Detainee Treatment Act, Public Law 109-148, 119 Stat 2680 (2005).

European Parliament Resolution On Guantánamo: Hunger Strike By Prisoners, 2013/2601(RSP).

European Parliament Resolution On Improving EU-US Relations In The Framework Of A Transatlantic Partnership Agreement, 2005/2056(INI).

Immigration and Nationality Act, Sec. 212. [8 U.S.C. 1182].

Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004, Public Law 108-458, 118 Stat 3638.

Konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich (III konwencja haska), Haga, 18 X 1907, Dz. U. 1927, nr 21, poz. 159.

¹⁵² G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 248.

¹⁵³ J. Butler, *Indefinite Detentions...*, s. 65.

Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska), Genewa, 12 VIII 1949, Dz. U. 1956, nr 38, poz. 175, załącznik, art. 4.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Nowy Jork, 16 XII 1966, Dz. U. 1997, nr 38, poz. 167.

Military Commissions Act, Public Law 109-366, 120 Stat 2600 (2006).

Military Order of 13 Nov 2001, Detention, Treatment and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism, 66 FR 57833 (16 Nov 2001), Presidential Order.

Proclamation 7463, Declaration of National Emergency by Reason of Certain Terrorist Attack, Federal Register: 18 IX 2001, vol. 66, nr 181, Presidential Document.

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Genewa, 8 VI 1977, Dz. U. 1992, nr 41, poz. 175, załącznik.

Uniform Code of Military Justice (UCMJ), 64 Stat. 109, 10 U.S.C. §§ 801-946.

Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001, Public Law 107-56, 115 Stat 272, 14 IX 2001.

– **wyroki sądowe:**

Boumediene v. Bush, 553 U.S. 723 (2008).

Ex Parte Quirin, 317 U.S. 1 (1942).

Hamdan v. Rumsfeld, 548 U.S. 557 (2006).

Hamdi v. Rumsfeld, 542 U.S. 507 (2004).

Padilla v. Rumsfeld, 542 U.S. 426 (2004).

Rasul v. Bush, 542 U.S. 466 (2004).

Literatura pomocnicza:

– **raporty:**

Amnesty International, *Guantanamo: A Decade of Damage to Human Rights*, AMR 51/103/2011.

CRS Report for Congress, Terrorism and the Law of War: Trying Criminals Before Military Commissions, RL31191, 11 XII 2001.

CRS Report for Congress, Trying Terrorists as War Criminals, RS21056, 29 X 2001.

– **monografie i opracowania:**

Agamben G., *Homo sacer. Suwerenna władza i nagie życie*, przeł. M. Salwa, Warszawa 2008.

Agamben G., *Stan wyjątkowy*, przeł. M. Surma-Gawłowska, Kraków 2008, *Linia Krytyczna 2*.

Agamben G., *State of Exception*, przeł. J. Attell, Chicago 2005.

Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, red. D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, przeł. A. Wawrowska-Sułowska, L. Chachulski, Warszawa 1997.

Debrix F., Barder A. D., *Beyond Biopolitics. Theory, Violence, and Horror in World Politics*, Milton Park–New York 2012.

Douzinias C., *The End of Human Rights. Critical Legal Thought at the Turn of the Century*, Oxford 2000.

Foucault M., *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja. Wykłady w Collège de France, 1977-1978*, przeł. M. Herer, Warszawa 2010.

- Foucault M., *Historia seksualności*, przeł. B. Banasiak, T. Komendant, K. Matuszewski, Warszawa 1995, *Nowy Sympozjon*.
- Foucault M., *Narodziny biopolityki. Wykłady w Collège de France 1978-1979*, przeł. M. Herer, Warszawa 2011.
- Foucault M., *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady w Collège de France, 1976*, przeł. M. Kowalska, Warszawa 1998.
- Gregory A., *The Power of Habeas Corpus in America. From the King's Prerogative to the War on Terror*, Cambridge 2013.
- Lemke T., *Biopolitics. An Advanced Introduction*, przeł. E. F. Trump, New York 2011.
- Płachta M., Wojnowski P., *Amerykańsko-europejska walka z terroryzmem. Razem mimo różnic*, Warszawa 2004, *Zeszyty Akademii Dyplomatycznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, nr 18.
- Rytualny chaos – studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Kraków 1997.
- Schmitt C., *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, przeł. G. Schwab, Chicago 2005.
- Smith W. R., *Lectures on the Religion of the Semites*, London 1894.
- Szpak A., *Status prawny zatrzymanych w Guantanamo Bay*, Toruń 2007.
- **słowniki i encyklopedie:**
- National Emergency*, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, JP 1-02.
- **rozdziały w pracach zbiorowych:**
- Aukerman M. J., *War, Crime, or War Crime?: Interrogating the Analogy Between War and Terror*, [w:] *Enemy Combatants, Terrorism, and Armed Conflict Law. A Guide to the Issues*, red. D. K. Linnan, Westport 2008.
- Bay N. C., *Paradigm Shifts, Executive Power, and the War on Terror*, [w:] *Enemy Combatants, Terrorism, and Armed Conflict Law. A Guide to the Issues*, red. D. K. Linnan, Westport 2008.
- Butler J., *Indefinite Detentions*, [w:] J. Butler, *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*, London–New York 2006.
- Gregory D., *Vanishing Points. Law, Violence, And Exception in the Global War on Terror*, [w:] *Violent Geographies. Fear, Terror, and Political Violence*, red. D. Gregory, A. Pred, New York 2007.
- Olund E. N., *Cosmopolitanism's Collateral Damage*, [w:] *Violent Geographies. Fear, Terror, and Political Violence*, red. D. Gregory, A. Pred, New York 2007.
- Skrimshire S., *Citizenship after the Death of the Public Sphere*, [w:] *Globalisation, Citizenship and the War on Terror*, red. M. Mullard, B. A. Cole, Cheltenham–Northampton 2007, [online] <http://dx.doi.org/10.4337/9781847208811.00014>.
- Swiffen A., *Giorgio Agamben. Thought between two revolutions*, [w:] *After Sovereignty. On the Question of Political Beginnings*, red. C. Barbour, G. Pavlich, Abingdon–New York 2010.
- **artykuły w czasopismach naukowych:**
- Bradley C. A., Goldsmith J. L., *Congressional Authorization and the War on Terrorism*, „Harvard Law Review” 2004/2005, vol. 118, nr 7.

- Ek R., *Giorgio Agamben and the Spatialities of the Camp: An Introduction*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2006, vol. 88, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00228.x>.
- Englerth M., *Quo Vadis Guantanamo? Reflections on the U.S. Supreme Court's Boumediene Decision*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2008, vol. 16, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1163/157181708x373243>.
- Fischer M., *Applicability of the Geneva Conventions to „Armed Conflict” in the War on Terror*, „Fordman International Law Journal” 2006, vol. 30, nr 1.
- Greenwood Ch., *International Law and the „War against Terrorism”*, „International Affairs” 2002, vol. 78, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/1468-2346.00252>.
- Gregory D., *The Black Flag: Guantanamo Bay and the Space of Exception*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2006, vol. 88, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00230.x>.
- Hongju Koh H., *The Case Against Military Commissions*, „The American Journal of International Law” 2002, vol. 96, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/2693928>.
- Janusz-Pawletta B., *Prawno-międzynarodowy status obcych baz wojskowych*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 2.
- Jimeno-Bulnes M., *After September 11th: The Fight Against Terrorism in National and European Law. Substantive and Procedural Rules: Some Examples*, „European Law Journal” 2004, vol. 10, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0386.2004.00214.x>.
- Kaplan A., *Homeland Insecurities: Reflection on Language and Space*, „Radical History Review” 2003, vol. 85, [online] <http://dx.doi.org/10.1215/01636545-2003-85-82>.
- Krauthammer Ch., *The Unipolar Moment*, „Foreign Affairs” 1990, vol. 70, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/20044692>.
- Lacovara F. A., *Criminal or Military Justice for Captured Terrorists*, „Washington Legal Foundation” 2001, vol. 16, nr 43.
- Leffler M. P., *The Foreign Policies of the George W. Bush Administration: Memoirs, History, Legacy*, „Diplomatic History” 2013, vol. 37, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/dh/dht013>.
- Lowrie M., *Sovereignty before the Law: Agamben and the Roman Republic*, „Law & Humanities” 2007, vol. 1, nr 1.
- Margulies J., *A Prison Beyond the Law*, „Virginia Quarterly Review” 2004, vol. 80, nr 4.
- Marshall W. P., *Eleven Reasons Why Presidential Power Inevitably Expands and Why It Matters*, „Boston University Law Review” 2008, vol. 88, nr 2.
- Minca C., *Giorgio Agamben and the New Political Nomos*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2006, vol. 88, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00229.x>.
- Minca C., *The Return of the Camp*, „Progress in Human Geography” 2005, vol. 29, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1191/0309132505ph557xx>.
- Mundis D. A., *The Use of Military Commissions to Prosecute Individuals Accused of Terrorist Acts*, „The American Journal of International Law” 2002, vol. 96, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/2693926>.

- Neocleous M., *The Problem with Normality: Taking Exception to „Permanent Emergency”*, „Alternatives: Global, Local, Political” 2006, vol. 31, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/030437540603100204>.
- Palmer S., *Arbitrary Detention In Guantanamo Bay: Legal Limbo In The Land Of The Free*, „The Cambridge Law Journal” 2003, vol. 62, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.1017/s0008197303236217>.
- Powell C. L., *U.S. Forces: Challenges Ahead*, „Foreign Affairs” 1992, vol. 71, nr 5, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/20045401>.
- Pratt G., *Abandoned Women and Spaces of the Exception*, „Antipode” 2005, vol. 37, nr 5, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.0066-4812.2005.00556.x>.
- Reid E. O. F., *Evolution of a Body of Knowledge: An Analysis of Terrorism Research*, „Information Processing & Management” 1997, vol. 33, nr 1, [online] [http://dx.doi.org/10.1016/s0306-4573\(96\)00052-0](http://dx.doi.org/10.1016/s0306-4573(96)00052-0).
- Smolar A., *Świat między realizmem a idealizmem*, „Res Publica Nowa” 2004, vol. 3.
- Steyn J., *Guantanamo Bay: the Legal Black Hole*, „The International and Comparative Law Quarterly” 2004, vol. 53, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/iclq/53.1.1>.
- Vagts D. F., *Which Courts Should Try Persons Accused of Terrorism*, „European Journal of International Law” 2003, vol. 14, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/ejil/14.2.313>.
- Ward K., *The Fog of War: Checks and Balances and National Security Policy*, „Maryland Law Review” 2007, vol. 67, nr 1.
- Warde Fowler W., *The Original Meaning of the Word Sacer*, „The Journal of Roman Studies” 1911, vol. 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/295848>.
- Wedgwood R., Roth K., *Fighting a Terror Under Its Rules*, „Foreign Affairs” 2004, vol. 83, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/20033981>.
- Whitehead J. W., Aden S. H., *Forfeiting „Enduring Freedom” for „Homeland Security”: A Constitutional Analysis of the USA PATRIOT ACT and the Justice Department’s Anti-Terrorism Initiatives*, „American University Law Review” 2002, vol. 51, nr 6.
- Wittes B., *Check, Balances, And Wartime Detainees*, „Policy Review” 2005, nr 130.
- Yin T., *Ending the War on Terrorism One Terrorist at a Time: A Non-Criminal Detention Model for Holding and Releasing Guantanamo Bay Detainees*, „Harvard Journal of Law and Public Policy” 2005, vol. 29, nr 1.
- artykuły prasowe:
- Butler J., *Guantanamo Limbo*, „The Nation”, 1 IV 2002.

II. Publikacje elektroniczne:

Literatura źródłowa:

- konwencje międzynarodowe, ustawy, akty prawne:
- Department of Defense Military Commission Order No. 1, [online] <http://www.defense.gov/news/Mar2002/d20020321ord.pdf>.
- Department of Defense, *Memorandum for the Secretary of the Navy*, 7 VII 2004, [online] <http://www.defense.gov/news/Jul2004/d20040707review.pdf>.
- Memorandum for Chairman of the Joint Chiefs of Staff*, The National Security Archive, 19 I 2002, [online] nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB127/02.01.19.pdf.

Literatura pomocnicza:**– raporty:**

Amnesty International, *Guantanamo Bay: Get the Facts*, 11 I 2012, [online] <http://www.amnesty.org.au/hrs/comments/2218/>.

Department of Justice, *Final Report: Guantanamo Review Task Force*, 22 I 2002, [online] <http://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2010/06/02/guantanamo-review-final-report.pdf>.

National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, *The 9/11 Commission Report 2004*, [online] www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf.

– artykuły prasowe:

Alvanou M., *Terrorists And Justice: Thinking Of Legal Problems Due To The Military Approach Of Counterterrorism*, Research Institute for European and American Studies, [online] http://rieas.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=255&catid=17&Itemid=74.

American Civil Liberties Union, *Guantanamo by the Numbers*, [online] <https://www.aclu.org/infographic/guantanamo-numbers>.

Bluestein G., *5 Ex-Chief Diplomats: Close Guantanamo*, „USA Today”, 27 III 2008, [online] http://usatoday30.usatoday.com/news/nation/2008-03-27-3932895290_x.htm.

Bush G. W., *Fact Sheet: Status of Detainees at Guantanamo*, 7 II 2002, [online] <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=79402>.

By the Numbers, „Miami Herald”, [online] <http://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/guantanamo/article2163210.html>.

Carter Urges Closing Of Guantanamo Prison, „Washington Post”, 8 VI 2005, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/06/07/AR2005060701631.html>.

DOD News, *Rumsfeld Explains Detainee Status*, [online] <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=43951>.

Ferrero-Waldner B., *Situation of prisoners in Guantanamo*, Bruksela, 31 V 2006, [online] http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-335_en.htm?locale=EN.

Human Rights First, *Fact Sheet: March 2015. Guantanamo by the Numbers*, [online] <https://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/gtmo-by-the-numbers.pdf>.

Kudaś Z., *Podstawowe funkcje Kongresu w polityce zagranicznej USA*, [online] http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_96/i-368.pdf.

O'Halloran M., *Close Guantanamo, Says Ahern*, „The Irish Times”, 23 II 2006, [online] <http://www.irishtimes.com/news/close-guantanamo-says-ahern-1.1019262>.

Packard S., *How Guantanamo Bay Became the Place the U.S. Keeps Detainees*, „The Atlantic”, 4 IX 2013, [online] <http://www.theatlantic.com/national/archive/2013/09/how-guantanamo-bay-became-the-place-the-us-keeps-detainees/279308/>.

Pincus W., *Powell Calls for Closure of Military Prison at Guantanamo*, „Washington Post”, 11 VI 2007, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/10/AR2007061000451.html>.

Trans-Atlantic Relations: Merkel Calls for Closure of Guantanamo, Der Spiegel Online, 7 I 2006, [online] <http://www.spiegel.de/international/trans-atlantic-relations-merkel-calls-for-closure-of-guantanamo-a-394094.html>.

United States Senate, Official Declarations of War by Congress, [online] http://www.senate.gov/pagelayout/history/h_multi_sections_and_teasers/WarDeclarationsbyCongress.htm.

Woodward B., *CLA Told to Do „Whatever Necessary” to Kill Bin Laden*, „Washington Post”, 21 X 2001, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/11/18/AR2007111800655.html>.

Magdalena M. KANIA, absolwentka stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Jagiellońskim, obecnie studentka I roku studiów doktoranckich z zakresu nauk o polityce w Zakładzie Bezpieczeństwa Narodowego UJ oraz studentka III roku prawa. W roku akademickim 2014/2015 odbyła półroczne stypendium na Uniwersytecie Kopenhaskim. Zainteresowania naukowe koncentrują się głównie wokół bezpieczeństwa międzynarodowego po zimnej wojnie, w tym w szczególności krytycznych studiów nad terroryzmem, polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych po 9/11, Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej oraz polityki pomocy rozwojowej.